

Γ' κύκλος εργασιών Ομάδα Εργασίας ΟΕ Γ1: «Κοινωνία της Πληροφορίας, Κοινωνιολογία και Τεχνολογία»

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Γιάννης Βούλγαρης (Αναπληρωτής Διευθυντής, Ινστιτούτο Πολιτικής Κοινωνιολογίας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών)

Rapporteur: Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος (Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών)

Αθήνα, Δεκέμβριος 2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
Ο ρόλος της ομάδας	4
Η σύνθεση της ομάδας	5
Οργάνωση των εργασιών της ομάδας	7
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	8
Η ΚτΠ στην Κοινωνιολογική Έρευνα	8
Γενικές τάσεις και εθνικό πλαίσιο	10
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΜΑΚΡΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ	11
Μια ιστορική ματιά. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα: Ένα συνοπτικό σχήμα	11
Μακρο-κοινωνιολογική οπτική. Κοινωνία της Πληροφορίας στην Ελλάδα: Βασικά χαρακτηριστικά στη φάση γέννησης.	13
ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ	16
Τα δίκτυα	16
Τα νέα δίκτυα τηλεματικής	18
Οι επιχειρήσεις και η αναπροσαρμογή	19
Οι επιχειρήσεις Πληροφορικής	22
Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ	27
«Ηγέτες» και διαμεσολαβητές του εκσυγχρονισμού	27
Η μορφολογία της κοινωνίας των πολιτών	28

Τεχνολογικός αλφαριθμητισμός (τεχνολογική εγγραμματοσύνη)	31
Γυναίκες και ΚΤΠ	32
 ΘΕΣΜΟΙ	 33
Ο ρόλος του Δημοσίου	33
Η Δημόσια Διοίκηση	35
Ο ρόλος του Δημοσίου. Διοικητικό κέντρο και περιφέρεια	35
 ΜΙΚΡΟ – ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	 37
ΚΤΠ και Μικρές & Μεσαίες Επιχειρήσεις	38
Οικονομικά – επιχειρηματικά κριτήρια	38
Εξουσία και ισχύς	40
Κριτήρια κοινωνικού χαρακτήρα	40
Κουλτούρα	41
 ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ	 42
 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	 43

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν Παραδοτέο συνιστά την τελική Έκθεση των εργασιών της Ομάδας Εργασίας Γ1 (ΟΕ Γ1) του e-Business Forum. Αντικείμενο της Ομάδας και της Έκθεσης είναι η «Κοινωνία της Πληροφορίας: Κοινωνιολογία και Τεχνολογία». Οι εργασίες της Ομάδας διεξήχθησαν κατά τη διάρκεια του 2002. Το Παραδοτέο περιλαμβάνει τα αποτελέσματα των εργασιών σε συνοπτική μορφή, καθώς και προτάσεις-προβληματισμούς για περαιτέρω έρευνα που αφορούν τα θέματα της εισαγωγής και απορρόφησης των νέων Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) στην ελληνική κοινωνία.

Βασικές κατευθύνσεις στο πλαίσιο των οποίων κινήθηκαν οι εργασίες της Ομάδας ήταν η μακρο-κοινωνιολογική και ιστορική ματιά στην ανάπτυξη της Κοινωνίας της Πληροφορίας (ΚτΠ) στην Ελλάδα και η μικρο-κοινωνιολογική προσέγγιση στη συμπεριφορά του Δημοσίου και των επιχειρήσεων σε ό,τι αφορά την εισαγωγή και απορρόφηση των νέων ΤΠΕ.

Ο Ρόλος της Ομάδας

Η Ομάδα Εργασίας Γ1 (ΟΕ Γ1) με αντικείμενο «Κοινωνία της Πληροφορίας: Κοινωνιολογία και Τεχνολογία» έχει έναν ενδιαφέροντα ρόλο στη διεπιστημονική προσέγγιση του θέματος αυτού στο ελληνικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, η παρούσα ομάδα εργασίας εστίασε την προσοχή της στα διαχρονικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας που στο παρελθόν διευκόλυναν ή επιβράδυναν την εισαγωγή παλιότερων τεχνολογιών και στους κρίσιμους παράγοντες που σήμερα χαρακτηρίζουν την πρόκληση των ΤΠΕ.

Σκοπός της ομάδας υπήρξε μια πρώτη επαφή και όσμωση της προσέγγισης των κοινωνικών επιστημών με την προσέγγιση της επιστήμης της Πληροφορικής. Στο πλαίσιο αυτό, ορίστηκαν μια σειρά από στόχους-θεματικές που αφορούν:

- Την περιγραφή των γενικών τάσεων και του εθνικού πλαισίου επαφής της κοινωνιολογικής με την τεχνολογική οπτική
- Τη σύνοψη των όψεων του κοινωνικού μετασχηματισμού της Ελλάδας που αφορούν το θέμα της μελέτης
- Την αποτύπωση της τρέχουσας κατάστασης των αντιδράσεων της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στις ΤΠΕ
- Τον εντοπισμό των βασικών εμποδίων στην περαιτέρω διάδοση των ΤΠΕ
- Τη χαρτογράφηση των παραγωγικών δομών, καθώς και των «ηγετών» και διαμεσολαβητών στην εισαγωγή και ένταξη των τεχνολογιών στο παραγωγικό σύστημα
- Την καταγραφή των αντιδράσεων θεσμών και επιχειρήσεων απέναντι στις προκλήσεις των ΤΠΕ
- Την ανίχνευση της κουλτούρας, των διαλέκτων και των κωδίκων που συνοδεύουν την εισαγωγή και απορρόφηση των ΤΠΕ

Όλα τα παραπάνω συζητήθηκαν από την Ομάδα Εργασίας, η δομή και η σύνθεση της οποίας παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω.

Η σύνθεση της Ομάδας

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Γιάννης Βούλγαρης (Αναπληρωτής Διευθυντής, Ινστιτούτο Πολιτικής Κοινωνιολογίας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών)

Rapporteur: Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος (Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών)

Τακτικά μέλη:

Αγριαντώνη Χριστίνα (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών)
Γούσιου Λίνα (Εθνικό Δίκτυο Έρευνας και Τεχνολογίας - ΕΔΕΤ)
Ζαμπαρλούκου Στέλλα (Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο - ΕΜΠ)
Ιωαννίδης Σταύρος (Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Κάλλας Γιάννης (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών)
Καρούνος Θεόδωρος (Γεν. Διευθυντής του ΕΔΕΤ)
Λυμπεράκη Αντιγόνη (Πάντειο Πανεπιστήμιο)
Ματσαγγάνης Μάνος (Πανεπιστήμιο Κρήτης)
Παναγιωτόπουλος Βασίλης (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών)
Σαρτζετάκης Στέλιος (Εθνικό Δίκτυο Έρευνας και Τεχνολογίας)
Στρατηγάκη Μαρία (Κέντρο Ερευνών Θεμάτων Ισότητας)
Τζεβελέκου Μαρία (Ινστιτούτο Επεξεργασίας Γλώσσας)

Ειδικοί Σύμβουλοι:

Γιανναράκης Γιάννης (In.gr)
Καραπέτσης Στέφανος (Σύνδεσμος Εταιρειών Πληροφορικής Ελλάδας)
Λαοπόδης Βασίλης (ΓΓΕΤ)
Καλογήρου Γιάννης (Ειδ. Γραμματέας «Κοινωνίας της Πληροφορίας»)
Λαμπρίδη Βάλη (Αξιολογήτρια Ε.Π. ΚτΠ, Lamans)
Μήτρου Λίλιαν (Αρχη Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων)
Μπεζανσόν Σίμος (ΥΠΑΝ)
Πρίφτης Θανάσης (ΥΠΕΘΟ, Ειδ. Γρ. ΚτΠ)
Τήνιος Πλάτων (Οικονομολόγος, σύμβουλος Γραφείο πρωθυπουργού)

Μέλη:

Ανδριανέσης Παναγιώτης (εφημ. «Η Ναυτεμπορική»), Μελίδου Θώμη (περ. «Επιλογή»), Αναστασάκος Γιάννης (AGB), Καρατζάς Κωνσταντίνος (Σύμβουλος περιβαλλοντικής πολιτικής – Θεσσαλονίκη), Βασιλειάδου Ελευθερία (ερευνήτρια PhD), Χατζηκιάν Γιάννης (Θεσσαλονίκη), Σταυροπούλου Ανθή (Τρίπολη), Μπενέτος Γιώργος, Νερατζάκης Σταύρος, Παππάς Παναγιώτης (THE ENGLISH LAB), Βαφόπουλος Μιχάλης (ΕΝΑ Χίου-ΙΕΚ Χίου), Γιαννακόπουλος Βασίλης (ΚΕΚ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ - Πύργος Ηλείας), Μιστρή Ελενα (GLOBO Technologies SA), Βότσης Γρηγόρης (INTRACOM), Μπινόπουλος Στέργιος (INTRACOM), Κονταξής Αθανάσιος (KNOWSYS AE), Φλουρής Μύρων (MICROSOFT HELLAS), Ταξεδάκης Μανούσος

(SIEMENS), Φλωράτος Νίκος (EUROPEAN DYNAMICS), Δήμου Σπυρίδων (OTE Consulting), Τραπεζάνογλου Β. (Τράπεζα Πειραιώς), Καλημέρη Κατερίνα (ADACOM ΑΕ), Γιαννούλης Γιάννης (IDEAL), Μαρκιανίδου Ελπίδα (NETEL ΕΠΕ, WEB-DESIGN), Φούρκας Βασίλης (ΑΠΘ, Ερευνητική Μονάδα Χωρικής Ανάπτυξης), Τουμανίδης Ελευθέριος (ΤΑΜΕΙΑΚΕΣ - Χαλκίδα), Σκάρκος Χρήστος (Δημοτικό Σχολείο Φιλωτίου - Νάξος), Αραβαντινός Ηλίας (Research Academic Computer Technology Institute), Υάκινθος Χαράλαμπος (Ακαδημία Εμπορικού Ναυτικού Μακεδονίας), Λεκίδου Μαρία (ΔΠΘ - Ξάνθη), Ρηγόπουλος Γιώργος (ΕΜΠ), Γκανάς Ιωάννης (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Ιωάννινα), Γκανάς Ιωάννης (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Πρέβεζα), Αναστασιάδης Παναγιώτης (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Σκαρπέλος Γιάννης (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Μπλάνας Γιώργος (ΤΕΙ Λάρισας), Μονίαρος Γιάννης, Μπακογιάννης Σπύρος (ΥΠ.Ε.Π.Θ.), Ανανιάδης Παναγιώτης (ΥΠ.ΕΠ.Θ.), Λάλας Χρήστος (ΥΠ.ΕΠ.Θ.), Πουλαστίδης, Φίλιππος (Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ), Αθανασόπουλος Ανδρέας (Κέντρο Ανάπτυξης και Ψυχοθεραπείας), Πολίτης Τάκης (ΣΕΒ).

Οργάνωση των εργασιών

Η Ομάδα πραγματοποίησε 5 συνεδρίες (στους χώρους του ΕΔΕΤ, Μεσογείων 56). Πιο συγκεκριμένα:

- 1η Συνεδρίαση (Πέμπτη 25 Απριλίου 2002, 17:00-19:30)
- 2η Συνεδρίαση (Παρασκευή 17 Μαΐου 2002, 18:00-20:30)
- 3η Συνεδρίαση (Δευτέρα 17 Ιουνίου 2002, 18:00-20:30)
- 4η Συνεδρίαση (Τρίτη 8 Οκτωβρίου 2002, 16:00-18:30)
- 5^η Συνεδρίαση (Τρίτη 15 Οκτωβρίου 2002, 16:00-18:30)

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Η Κοινωνία της Πληροφορίας στην Κοινωνική Έρευνα

Οι κοινωνικές επιστήμες και η ιστορία εξετάζουν την τεχνολογία, ξεκινώντας από την γενική παραδοχή ότι η σχέση της με την κοινωνία, τους θεσμούς και την ιστορία είναι αμφίδρομη. Ο τεχνολογικός ντετερμινισμός απορρίπτεται: **από τη μια μεριά, οι επιπτώσεις της τεχνολογίας διαμεσολαβούνται από το περιβάλλον επινόησης και εφαρμογής της. Από την άλλη, η κοινωνία επιδρά στην τεχνολογία όχι μόνον ως εξωτερικό περιβάλλον αλλά διαπλαστικά.** Ωθεί αφετηριακά σε κάποιους τεχνολογικούς δρόμους, αξιοποιεί στοιχεία από αυτούς με ορισμένο τρόπο, υποδέχεται σύμφωνα με τον τρόπο της, την παράδοση της και τις ιδιομορφίες της κάποιες από τις νέες ΤΠΕ.

Εδώ μας ενδιαφέρει η ενασχόληση των κοινωνικών επιστημών και της ιστορίας με τον νέο κοινωνικό μετασχηματισμό, δηλαδή την κοινωνική μεταβολή, που νοηματοδοτείται με την ανάδυση της ΚτΠ και τη συνάρθρωσή της με το νέο Τεχνολογικό Υπόδειγμα¹.

Η ενασχόλησή μας αναπτύχθηκε σε τρία διαφορετικά επίπεδα γενίκευσης: χαμηλό – μεσαίο - υψηλό.

Χαμηλό επίπεδο γενίκευσης: Η κοινωνική έρευνα εστιάζεται σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον αναζητώντας πώς αλλάζει η εργασία, η εκπαιδευτική διαδικασία, η ενημέρωση, η επιχειρηματικότητα, κτλ. από την εισαγωγή των ΤΠΕ.

¹ Το νέο Τεχνολογικό Υπόδειγμα αφορά τόσο την ψηφιοποίηση των μεθόδων παραγωγής - π.χ. ψηφιακός έλεγχος της ποσότητας και της ποιότητας της παραγωγής - όσο και την οργάνωση της εργασίας - π.χ. δικτυακή σύνδεση των εργαζομένων με ηλεκτρονικούς υπολογιστές (Η/Υ) στο πλαίσιο μιας επιχείρησης. Το νέο Υπόδειγμα συνδέεται και με τη λεγόμενη «νέα οικονομία».

Μεσαίο επίπεδο γενίκευσης: Το ενδιαφέρον της έρευνας εστιάζεται στον τρόπο που μεταβάλλονται συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις, συγκεκριμένοι θεσμοί, αντιλήψεις και συμπεριφορές από την εισαγωγή των ΤΠΕ. Π.χ. νέα δικαιώματα και νέες ανισότητες, μορφές e-government, λογοκρισία και ελευθερία, ζητήματα copyright και διασφάλισης προσωπικών δεδομένων, νέες μορφές κοινοτήτων, σχηματισμοί εικονικών ταυτοτήτων, κλπ.

Υψηλό επίπεδο γενίκευσης: Σε αυτό εντάσσονται μακροκοινωνικές και μακροϊστορικές θεωρήσεις της μορφής για το πώς αλλάζει η κοινωνία γενικά, η οργάνωση της εργασίας, το κράτος, οι νοοτροπίες και το «πνεύμα της εποχής». Θυμίζουμε τις σχετικές θεματολογίες:

- Μετασχηματισμός της εργασίας και της απασχόλησης: ευέλικτη εξειδίκευση, μεταφορντισμός², δικτυακή επιχείρηση, επιχείριση και μάνατζμεντ που στηρίζονται στην γνώση και την πληροφορία.
- Κράτος, θεσμοί και πολιτική: Επίπτωση της παγκοσμιοποίησης στο κράτος – έθνος, δικτυακό κράτος που λειτουργεί ως κόμβος μεταξύ τοπικού - εθνικού - υπερεθνικού επιπέδου, επιπτώσεις στην πολιτική και τη δημοκρατία.
- Κοινωνία: μεταβιομηχανική φάση εξέλιξης της κοινωνίας, Κοινωνία της Πληροφορίας (ΚτΠ), φαινόμενα κοινωνικής πόλωσης, αποκλεισμού και αύξησης των ανισοτήτων.
- Πνεύμα της εποχής: Νεωτερικότητα και μετα-νεωτερικότητα (μετα-μοντερνισμός), πολιτισμικές αλλαγές, επιπτώσεις στις αντιλήψεις και τις ταυτότητες.

² Σύστημα οργάνωσης της παραγωγής, των εργασιακών σχέσεων και των τριμερών σχέσεων κράτους-εκπαίδευσης-αγοράς εργασίας και κοινωνικής προστασίας που προκύπτει μετά τη σταδιακή έκλειψη του «φορντισμού». Το μετα-φορντικό μοντέλο έχει συνδεθεί με την ευέλικτη εργασία, την κινητικότητα των εργαζομένων, την κατ' οίκον εργασία και τη μερική απασχόληση, καθώς και τη συμπλήρωση της δημόσιας κοινωνικής ασφάλισης και ασφάλισης υγείας με ιδιωτικά ασφαλιστικά συμβόλαια, στο πλαίσιο μικρότερων από ό,τι στο παρελθόν επιχειρηματικών μονάδων ή/και υπεργολαβιών ή ατομικών συμβάσεων έργου. Το παλιότερο, φορντικό μοντέλο περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, συγκέντρωση εργατικού δυναμικού κάτω από μια στέγη και οργάνωση αλυσίδων παραγωγής, τριμερές σύστημα διαπραγματεύσεων μεταξύ εργοδοτών, εργαζομένων και κράτους, μαζική εκπαίδευση και κατάρτιση του πληθυσμού, μαζική ένταξη των εργαζομένων σε συνδικάτα και ασφαλιστική, υγειονομική και προνοιακή κάλυψη του πληθυσμού με εκτεταμένο κράτος πρόνοιας.

Γενικές τάσεις και εθνικό πλαίσιο

Σε περιόδους μεγάλων οικονομικών – κοινωνικών μετασχηματισμών η κοινωνιολογική ανάλυση βρίσκεται συνήθως μπροστά σε μια διχοστασία. **Η μια οπτική εστιάζεται στη στάση ομοιογένειας που επιβάλλει στις διάφορες χώρες ο μετασχηματισμός.** Αναλύεται η ενιαία λογική του νέου φαινομένου χωρίς να δίνεται βάρος στις ιδιαίτερες συνθήκες μέσα στις οποίες αυτό εκδηλώνεται. **Η άλλη οπτική στέκεται περισσότερο στα κοινωνικά, θεσμικά, ιστορικά και πολιτικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία εκδηλώνεται η ενιαία λογική του μετασχηματισμού.**

Συνήθως οι παραπάνω δύο διαφορετικές προσεγγίσεις διαδέχονται η μία την άλλη στον χρόνο. Αναλυτικά, οι πρώτοι αναλυτές τονίζουν την ομοιομορφία των συνεπειών της ευρείας κοινωνικής μεταβολής, δηλαδή του κοινωνικού μετασχηματισμού, ανεξάρτητα από τις ιδιομορφίες των κοινωνιών στις οποίες επέρχεται η μεταβολή. Οι επόμενοι αναλυτές τείνουν να διαφοροποιούν τα συμπεράσματα των πρώτων. Η επιμονή στην ομοιογένεια προηγείται. Η αναζήτηση των ιδιομορφιών ακολουθεί. Η επιμονή στην ομοιογένεια κυριαρχεί αρχικά, όταν ο μετασχηματισμός είναι εν τω γενέσθαι ή στα πρώτα στάδια, οπότε πρέπει να τονιστεί το νέο. Η αναζήτηση των ιδιομορφιών έρχεται συνήθως λίγο αργότερα όταν ο μετασχηματισμός έχει εμπεδωθεί.

Ο σημερινός κοινωνικός μετασχηματισμός που ονομάζεται με διάφορους τρόπους αλλά έχει στον πυρήνα την *ανάδυση της ΚτΠ* ή την *Κοινωνία της Γνώσης*, βρίσκεται, θα λέγαμε, στο τέλος της πρώτης φάσης. Πράγματι, **ως τώρα στην Ελλάδα, η προσοχή του δημόσιου λόγου έχει σταθεί περισσότερο στην πρώτη ομογενοποιητική οπτική.** Άλλωστε, το θεαματικό στοιχείο της ΚτΠ είναι ασφαλώς οι νέες ΤΠΕ. Σε αυτό το επίπεδο προφανώς προέχει το στοιχείο της ομοιογένειας του φαινομένου.

Όμως η ΚτΠ, περισσότερο και από τεχνολογία, είναι ακριβώς “κοινωνία”. Και γι’ αυτό, οι νέες ΤΠΕ είναι μόνο η μία όψη του φαινομένου - μάλιστα ως προς την

επιζητούμενη εθνική στρατηγική, η πλέον δεδομένη και ανελαστική. Η άλλη όψη περιλαμβάνει τις κοινωνικές αλλαγές, τις σχέσεις εξουσίας, την κουλτούρα, τις διαδικασίες απόφασης, τις δημόσιες πολιτικές, τις δυνατότητες διάχυσης της σχετικής “τεχνογνωσίας” στο κοινωνικό σώμα, την πρόληψη των νέων κοινωνικών προβλημάτων και ανισοτήτων που δημιουργούνται, κ.ά. Εδώ εμφανίζονται κυρίως οι ιδιομορφίες, οι επιτυχείς επιλογές, οι αποτυχίες ή οι καθυστερήσεις κάθε χώρας.

Η πρώτη κρίση της λεγόμενης «νέας οικονομίας» στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, αφενός οδήγησε σε ρεαλιστικότερες εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις του νέου Τεχνολογικού Υποδείγματος στην οικονομία και την κοινωνία. Αφετέρου τροφοδότησε το ενδιαφέρον για τη δεύτερη οπτική, δηλαδή για την πληρέστερη μελέτη των αμοιβαίων σχέσεων τεχνολογίας, κοινωνίας και ιστορίας.

Η συνειδητοποίηση του βάρους των πολιτικών, θεσμικών και πολιτισμικών παραγόντων, η σωστή αντιμετώπιση της διαλεκτικής σχέσης «γενικές τάσεις – συγκεκριμένο πλαίσιο εφαρμογής», αποτελεί προϋπόθεση για μια σωστή επιχειρησιακή εθνική στρατηγική.

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΑΤΙΑ

Ο κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα: Ένα συνοπτικό σχήμα

1. Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η Ελλάδα γενικώς είναι σε θέση να παρακολουθήσει τα «κύματα εκσυγχρονισμού» και τους «μεγάλους μετασχηματισμούς» που ξεκινούν από το εκάστοτε Κέντρο του αναπτυγμένου κόσμου και εξαπλώνονται στις υπόλοιπες περιοχές.

Η εμπειρία αυτή είναι απλώς εμπειρία, ούτε «νόμος» ούτε τελεολογία. Η προηγούμενη απόδοση δεν εγγυάται την μελλοντική.

Γι' αυτό, έχει σημασία να αναλύουμε και να κατανοούμε την εκάστοτε ιστορικά συγκεκριμένη υποδοχή και «πρόσληψη» της κάθε φορά νέας τεχνολογίας από την ελληνική κοινωνία, καθώς και τη συμμετοχή της Ελλάδας στο επίσης εκάστοτε «κύμα εκσυγχρονισμού». Αυτό δεν ισχύει μόνο γιατί ο εκσυγχρονισμός έχει κάθε φορά ιδιαίτερες πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές όψεις, αλλά και γιατί η ίδια η τεχνολογία έχει κάθε φορά την δική της ιδιαίτερη ιστορία και δυναμική.

2. Η προηγούμενη ιστορική εμπειρία μπορεί να αποδοθεί με το ακόλουθο συνοπτικό (και αναγκαστικά απλουστευτικό) ερμηνευτικό σχήμα:

Η Ελλάδα δείχνει ευκολία πρόσληψης και δεκτικότητα στον εκσυγχρονισμό. όμως συναντά δυσκολίες στην αφομοίωση και την εμπάθυνσή του.

Η αυτοδύναμη καινοτομική δυναμική παραμένει χαμηλή και έτσι στο επόμενο κύμα η ελληνική κοινωνία καταβάλλει περισσότερο «κόπο» και αυξημένο κόστος, δαπανά «ιστορικό χρόνο» ώσπου να κατανοήσει τη νέα δυναμική και τη λογική της και δυσκολεύεται ιδιαίτερα να ενσωματώσει τις πιο απαιτητικές οργανωτικές και γνωσιακές όψεις του εκσυγχρονισμού. Η «εισαγωγή» αποδεικνύεται εύκολη στις απλές τεχνολογίες που αφορούν κυρίως στην κατανάλωση και στις απλές μορφές παραγωγής.

3. Στο πλαίσιο του προηγούμενου ερμηνευτικού σχήματος, η κάθε περίοδος κοινωνικού μετασχηματισμού στην ελληνική ιστορία απαιτεί προφανώς μια συγκεκριμένη και διαφοροποιημένη ανάλυση. Κεντρικά κάθε φορά ζητήματα είναι οι διαδικασίες και τα προβλήματα «εισαγωγής» του συγκεκριμένου εκσυγχρονιστικού κύματος, οι τρόποι και τα αποτελέσματα της ενσωμάτωσής τους στην ελληνική κοινωνία, ο ρόλος των κοινωνικών τάξεων και ομάδων, οι ευνοϊκές ωθήσεις όπως επίσης και οι αντιστάσεις ή απλώς οι δυσκολίες που συναντά ο εκσυγχρονισμός.

Η ίδια ιστορική – κοινωνιολογική οπτική θα πρέπει να φωτίσει και το παρόν κύμα κοινωνικού μετασχηματισμού που σηματοδοτείται με την ανάδυση της ΚτΠ. Θα πρέπει επίσης να μην ξεχαστούν δύο χρήσιμες μεθοδολογικές υποδείξεις που βγαίνουν ως συμπεράσματα από την προηγούμενη ιστορική εμπειρία. Οι υποδείξεις αυτές είναι οι εξής:

- 1. Η έρευνα του εκσυγχρονισμού και του κοινωνικού μετασχηματισμού οφείλει να αποφεύγει μια διχοτομική ανάλυση. Οφείλει επίσης να μην απολυτοποιεί διχοτομικούς κώδικες τύπου εκσυγχρονισμός / καθυστέρηση, δυναμικά / αναχρονιστικά στοιχεία.**

Αντίθετα, θα συλλάβει καλύτερα τις πραγματικές διαδικασίες αν εμμένει στις «αποχρώσεις» και στις αντιφάσεις. Αν αναδεικνύει τους περιορισμούς των εκσυγχρονιστικών τάσεων και δυνάμεων. Αν επισημαίνει τις «υπόγειες» εκσυγχρονιστικές τάσεις που διατρέχουν το τμήμα εκείνο της κοινωνίας και της οικονομίας που χαρακτηρίζεται «παραδοσιακό».

- 2. Ο εκσυγχρονισμός και κοινωνικός μετασχηματισμός είναι διαδικασίες βαθύτατα πολιτικές και ιστορικές. Επομένως η κατανόησή τους απαιτεί την υπέρβαση μιας οικονομιστικής και τεχνολογικά ντετερμινιστικής προσέγγισης.**

ΜΑΚΡΟ – ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ

Κοινωνία της Πληροφορίας στην Ελλάδα: Βασικά χαρακτηριστικά στη φάση γέννησης.

Επειδή η εισαγωγή των ΤΠΕ στην Ελλάδα βρίσκεται σε αρχικό στάδιο, μπορούμε να δούμε ευκρινέστερα ορισμένα χαρακτηριστικά που προσλαμβάνει η ΚτΠ στην Ελλάδα. Η επισήμανση του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία μας τείνει λίγο – πολύ αυθόρμητα να προσαρμοστεί στη νέα εποχή, έχει ιδιαίτερη σημασία προκειμένου να σχεδιαστούν οι δημόσιες πολιτικές και οι κεντρικοί ρυθμιστικοί εξισορροπητικοί μηχανισμοί.

Τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στην ανάπτυξη της ΚτΠ στις διάφορες χώρες είναι λίγα και συχνά επισφαλή. Εντούτοις μπορεί να συναχθεί μια συνολική εικόνα.

- Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ε.Ε. καταγράφοντας σημαντική καθυστέρηση σε όλους τους δείκτες, εκτός της παραδοσιακής και της κινητής τηλεφωνίας. Το χάσμα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο γίνεται μεγαλύτερο όσο πηγαίνουμε σε πιο εξελιγμένες μορφές και τεχνολογίες, ενώ μικραίνει σε απλούστερες ή “παραδοσιακές” υποδομές (π.χ. τηλεφωνικές γραμμές).
- Η καθυστέρηση αυτή είναι περισσότερο εμφανής μάλλον στην Πληροφορική παρά στις επικοινωνίες.
- Η Ελλάδα καθυστερεί στις υποδομές (παρά τις πρόσφατες βελτιώσεις). Επίσης οι υποδομές κοστίζουν ακριβότερα. Το κόστος των υπηρεσιών παραμένει ιδιαίτερα υψηλό.
- Η βασική προωθητική δύναμη της ΚτΠ τόσο από την πλευρά της προσφοράς όσο και της ζήτησης είναι ο ιδιωτικός τομέας. Αντίθετα, ο δημόσιος τομέας υστερεί ως προμηθευτής ψηφιοποιημένων στοιχείων, ως παροχέας αναπτυγμένων ιδίως εφαρμογών και ως “καταναλωτής”.
- Και ο ιδιωτικός όμως τομέας, ιδίως στον κλάδο της Πληροφορικής, εκδηλώνει μεγάλες αδυναμίες, μεγάλη εξάρτηση από τις δημόσιες χρηματοδοτήσεις. Κινδυνεύει να χάσει τα δυναμισμό του γιατί στηρίχτηκε στις εξαγγελίες του Δημοσίου για έργα Πληροφορικής. Οι εταιρείες του κλάδου επένδυσαν σε μηχανήματα και προγράμματα και προσέλαβαν προσωπικό με την προσοκία ανάληψης τέτοιων έργων. Στο βαθμό που οι προσδοκίες τους δεν επαληθεύτηκαν, οι επιχειρήσεις του κλάδου υπέστησαν το σχετικό κόστος.
- Η ΚτΠ ωθείται περισσότερο από την κατανάλωση, αν και σημειώνονται πρόοδοι και από τη μεριά της παραγωγής. Η ιδιωτική κατανάλωση αποτελεί τον βασικό παράγοντα διαμόρφωσης του προφίλ της ΚτΠ. Εξασφαλίζει ευρεία διάδοση απλών υποδομών (π.χ. τηλέφωνα, κινητό) και υστερεί σε ποιοτικά εξελιγμένες υποδομές και χρήσεις, αν και εμφανίζει ταχεία αύξηση τα τελευταία δύο χρόνια (π.χ. Η/Υ, Internet).
- Οι μεγάλες επιχειρήσεις (άνω των 10 εργαζομένων) είναι ο κατεξοχήν μοχλός διάδοσης των ΤΠΕ. Η αναλογία των Η/Υ στις επιχειρήσεις σε αυτές έναντι των

μικρότερων και των νοικοκυριών είναι αισθητά υπέρ των πρώτων, ενώ στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες υπάρχει ισορροπία στην κατανομή. Όμως, η χρήση των Η/Υ που κάνουν οι επιχειρήσεις είναι πριν απ' όλα "εσωστρεφής". Τούτο συνδέεται με το ότι λείπουν (ή δεν έχουν γίνει επαρκώς κατανοητά) τα προφανή επιχειρηματικά οφέλη της Πληροφορικής για τις παραδοσιακές επιχειρήσεις. Συνδέεται επίσης με το ότι δεν υπάρχει ακόμα προβλεπτό ευνοϊκό περιβάλλον συνεργασίας των επιχειρήσεων Πληροφορικής με το εξωτερικό τους περιβάλλον (π.χ. με το Δημόσιο, με άλλες επιχειρήσεις, κλπ).

- Η μείζων καθυστέρηση στην ανάπτυξη της ελληνικής ΚτΠ αφορά στην ελλιπή μέχρι πρόσφατα ειδική εκπαίδευση, την άγνοια ή ακόμα και την τεχνοφοβία. Στη συνέχεια αυτής εδώ της μελέτης, θα τονισθεί ότι αυτές είναι οι αφετηρίες των περισσότερων προβλημάτων.

Όπως θα σημειώσουμε πιο κάτω, η εικόνα αυτή θυμίζει αρκετά εθνικά χαρακτηριστικά που παρουσιάστηκαν στην Ελλάδα της βιομηχανικής εποχής.

Σε κάθε περίπτωση, με βάση τις προηγούμενες κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις αντιμετωπίζονται ορισμένα βασικά ζητήματα της ΚτΠ στην Ελλάδα, όπως εντοπίστηκαν από τους ειδήμονες μέσω της διαδικασίας διαβούλευσης στο πλαίσιο της έρευνάς μας. Στη συνέχεια αυτού του κειμένου, τα πορίσματα παρουσιάζονται ταξινομημένα σε ενότητες που η σημασία τους προέκυψε από τις ίδιες τις συνεντεύξεις και τις συζητήσεις. Πρόθεσή μας δεν ήταν ούτε είναι να καλυφθούν όλα τα θέματα ή τα προβλήματα, αλλά να αναδειχθούν πεδία στα οποία η κοινωνική έρευνα και η τεχνολογική οπτική μπορούν να συνεργαστούν και να προσφέρουν μια πληρέστερη γνώση στους ενδιαφερόμενους επιστήμονες, επιχειρηματίες και διαμορφωτές πολιτικής.

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ

Τα δίκτυα

Τα δίκτυα αποτελούν την κατ' εξοχήν υποδομή της ΚτΠ, η οποία αποκαλείται και «Δικτυακή Κοινωνία». Η σχέση με τα δίκτυα, η δυνατότητα σύνδεσης και επικοινωνίας καθορίζουν και θα καθορίσουν τις παραγωγικές, γνωσιακές και πολιτισμικές δυνατότητες των επιχειρήσεων, των κρατών, των περιφερειών και των ατόμων. **Στην Ελλάδα η ανάπτυξη των δικτύων βρίσκεται στην αρχική φάση και εκκρεμούν ακόμα σημαντικές αποφάσεις και επιλογές τεχνολογικού – οικονομικού χαρακτήρα**, οι οποίες όμως θα προκαθορίσουν σε μεγάλο βαθμό την κοινωνική και περιφερειακή δυναμική.

Η ιστορική επιστήμη και η κοινωνιολογία μπορούν να αποβούν χρήσιμες στην ανάδειξη και στη συνειδητοποίηση των μεταβλητών που επηρεάζουν την ανάπτυξη των δικτύων.

Πράγματι, μία από τις ενδιαφέρουσες στιγμές των συζητήσεων κατά τη φάση της διαβούλευσης για την έρευνά μας υπήρξε η ανταλλαγή εμπειριών και προβληματισμών μεταξύ των ιστορικών και των ειδικών των δικτύων. Η ανταλλαγή αυτή είχε σαν αφετηρία την εμπειρία από την ιστορία της κατασκευής προηγούμενων ελληνικών εθνικών δικτύων, όπως το οδικό, το υδρευτικό, το σιδηροδρομικό και το ηλεκτρικό.

Από τη διαβούλευση αυτή είναι χρήσιμο να καταγραφούν οι ακόλουθες «μεταβλητές» που ιστορικά καθόρισαν την ανάπτυξη των εθνικών δικτύων.

Η λογική της ανάπτυξης των δικτύων. Κατά κανόνα, η ανάπτυξη των δικτύων αντιμετωπίζεται σαν ένα τεχνολογικό – οικονομικό πρόβλημα. Ως εκ τούτου, οι σχεδιασμοί γίνονται μόνο με τους αντίστοιχους όρους: οικονομική αποδοτικότητα, υπολογισμός επέκτασης και δυναμικότητας με βάση μια υποτιθέμενη οικονομική – παραγωγική ζήτηση, κ.ο.κ. **Η ιστορική ωστόσο εμπειρία έχει δείξει ότι η ανάπτυξη των δικτύων δεν ακολουθεί μόνο την λογική του «εμπορίου» ή**

της οικονομικής αποδοτικότητας. Είτε από την αρχή είτε στην πορεία, η ανάπτυξη τους διαμορφώνεται σε σημαντικό βαθμό και από εθνικούς, γεωπολιτικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Καθοριστικός παράγοντας υπήρξε η ισχύς των τοπικών συμφερόντων, οι τοπικές πιέσεις προκειμένου οι περιφέρειες και οι κοινότητες να ενταχθούν στο Δίκτυο ακόμα και αν αυτό δεν προέκυπτε από τις καθαρά «παραγωγικές» ανάγκες. Λόγοι κύρους, φόβου αποκλεισμού από το μέλλον, κ.ά., άσκησαν ιδιαίτερη επίδραση στη μορφολογία των δικτύων.

Η πολυπαραγοντική ζήτηση. Εξ αιτίας της προηγούμενης «λογικής ανάπτυξης», ο υπολογισμός των αναγκών, η ζήτηση και η κατανομή των δικτύων αποκτά μια πρόσθετη αφετηριακή απροσδιοριστία. Από τη στιγμή που η ζήτηση διαμορφώνεται από πολλούς παράγοντες και από διαφορετικές σκοπιμότητες γίνεται περισσότερο επισφαλής ο υπολογισμός του ρυθμού αύξησης της ζήτησης και επομένως η κατασκευή των δικτύων εθνικής εμβέλειας. Το πρόβλημα βεβαίως είναι εξαιρετικά σοβαρό για τους πολιτικούς υπεύθυνους που θα αποφασίσουν τα αρχικά ιδίως στάδια και τη μορφολογία των νέων δικτύων. Ειδικά στη σημερινή ΚτΠ τέτοιες κρίσιμες επιλογές αφορούν π.χ. στην ανάπτυξη των ευρυζωνικών δικτύων, καθώς και στα μεγέθη και την «υπολογιστική» δύναμη που χρειάζεται η Ελλάδα για να έχει πρόσβαση στα νέα δίκτυα.

Η γεωπολιτική και οι «ομάδες πίεσης». Η ανάπτυξη των δικτύων επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην γεωγραφική κατανομή των παραγωγικών, οικονομικών, μορφωτικών, κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών. Δημιουργούν νέες δυνατότητες, αλλά και αποκλεισμούς ή υποβαθμίσεις χωρών, περιφερειών και ατόμων. Στην αρχική φάση η σημασία της πρόσβασης γίνεται αντιληπτή από τους πιο δυναμικούς παράγοντες της οικονομικής – κοινωνικής ζωής. Βαθμιαία όμως η συνειδητοποίηση εξαπλώνεται και ταυτόχρονα πολλαπλασιάζονται οι ενδιαφερόμενες «ομάδες πίεσης» που ζητούν να έχουν λόγο στη μορφολογία και στους ρυθμούς ανάπτυξης των δικτύων.

Δημόσιο και ιδιωτικό. Η κατασκευή και η ανάπτυξη των εθνικών δικτύων κινητοποίησε τόσο το δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Η σχέση κράτους και αγοράς μεταβλήθηκε μέσα στο χρόνο, φάσεις ιδιωτικοποίησης και κρατικοποίησης εναλλάχτηκαν μέσα στον χρόνο. Το συγκεκριμένο «μείγμα» δημόσιου – ιδιωτικού καθορίστηκε όχι μόνο από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του έργου, αλλά και από τη

συνείδηση που διαμορφώθηκε για τον κοινωνικό ή όχι χαρακτήρα του αγαθού, από το συσχετισμό που υπήρχε μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα σε επίπεδο τεχνογνωσίας.

Λέα δημόσια αγαθά και κοινωνικά δικαιώματα. Η ανάπτυξη των εθνικών δικτύων κατά κανόνα μετέτρεψε τα προϊόντα που παρήγαγε ή διένειμε (δημόσιες συγκοινωνίες, νερό, ηλεκτρικό) από ιδιωτικό σε δημόσιο αγαθό. Το δημόσιο αγαθό μεταφράστηκε σε νέο κοινωνικό δικαίωμα. Δηλαδή, σε ένα νέο ελάχιστο κοινωνικό περιβάλλον διαβίωσης στο οποίο η Πολιτεία όφειλε να ανταποκριθεί.

Τα Νέα Δίκτυα Τηλεματικής

Κάθε δίκτυο έχει τα δικά του χαρακτηριστικά και αναπτύσσεται μέσα στη δική του ιστορική συγκυρία. Έτσι, τα δίκτυα της ΚτΠ που σήμερα αναπτύσσονται θα καθοριστούν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που θα λάβουν οι προηγούμενες «μεταβλητές», όπως και πολλές άλλες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο αναφοράς σε αυτή τη μελέτη.

Ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Εθνικών Δικτύων Πληροφορικής που συζητήθηκαν είναι τα ακόλουθα:

Ο βασικός κορμός τους αποτελεί από την αρχή τμήμα μιας παγκόσμιας, υπερεθνικής ή ευρωπαϊκής δικτύωσης. Οι ανάγκες στις οποίες πρέπει να ανταποκριθούν προσδιορίζονται από την ευρύτερη αυτή διάσταση. Ο σχεδιασμός τους οφείλει από την αρχή να περιλάβει την υπερεθνική προσφορά και ζήτηση και τις γεωπολιτικές αλλαγές. Ιδιαίτερο βάρος έχουν οι αναγκαιότητες που πηγάζουν από την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση.

Η ανάπτυξη των σημερινών δικτύων γίνεται σε ένα κλίμα ιδιωτικοποιήσεων. Αυτό όμως επιβάλλει στο Δημόσιο αυξημένες ρυθμιστικές ευθύνες, επιτακτικές στρατηγικές επιλογές, χωρίς να αποκλείει και ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα.

Η ανάγκη εθνικής στρατηγικής είναι αυξημένη γιατί η Ελλάδα αυτή τη φορά πληρώνει το κόστος της νέας τεχνολογίας ήδη από την αρχική φάση. Αντίθετα, στο παρελθόν «εισήγαγε» τις νέες τεχνολογίες με καθυστέρηση και όταν αυτές ήταν πιά εμποδωμένες στις αναπτυγμένες χώρες, άρα παρουσίαζαν μεγαλύτερες βεβαιότητες. Τώρα η έγκαιρη «εισαγωγή» αυξάνει και τα ρίσκα (βλέπε προβλήματα «νέας οικονομίας»).

Το δικαίωμα στην πρόσβαση στα δίκτυα Πληροφορικής θα είναι προφανώς το νέο δημόσιο αγαθό που η Πολιτεία πρέπει να προσφέρει και το κοινωνικό δικαίωμα που οι πολίτες θα διεκδικήσουν.

Ιδιαίτερο πρόβλημα αποτελεί η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων κατά τη φάση ανάπτυξης της ΚτΠ στην Ελλάδα, δεδομένου ότι μεγάλα τμήματα της χώρας δεν έχουν την αφετηριακή «αυτοδύναμη ώθηση» που χρειάζεται για να συμμετάσχουν στα εθνικά δίκτυα.

Παρ' ότι σήμερα η «από τα κάτω» ζήτηση για πρόσβαση στα δίκτυα είναι περιορισμένη και συγκεντρωμένη μόνο στις μεγάλες πόλεις και στον άξονα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκτιμάται ότι η ζήτηση αυτή θα αναπτυχθεί γρήγορα ως «πολιτικό» αίτημα πόλεων και περιφερειών που θα αισθανθούν ότι αποκλείονται. Ίσως επαναληφθεί δηλαδή το ιστορικό προηγούμενο των παλιότερων εθνικών δικτύων στο οποίο αναφερθήκαμε. Η ζήτηση δεν θα ακολουθήσει μόνο ή τόσο τη λογική της οικονομικής αποδοτικότητας, αλλά θα ενισχυθεί από την λογική του κοινωνικού δικαιώματος και της πολιτικής πίεσης.

Οι επιχειρήσεις και η αναπροσαρμογή

Η νέα τεχνολογική επανάσταση της πληροφορίας διαπερνά και συμπαρασύρει όλους τους τομείς και όλους τους κλάδους της οικονομίας. Η αναπροσαρμογή δεν αφορά μόνο στις υπηρεσίες και γι' αυτό άλλωστε η ΚτΠ δεν μπορεί να θεωρηθεί «κοινωνία των υπηρεσιών», όπως οι κοινωνίες που είχαν προκύψει κατά τη μετα-βιομηχανική εποχή στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Οι επιχειρήσεις αναπροσαρμόζουν (ή καλούνται να αναπροσαρμόσουν) τις οργανωτικές δομές, τις στρατηγικές και τη

δομή τους σε συνάρτηση με τις ΤΠΕ, ανεξάρτητα από την ιδιαίτερη θέση τους στην παραγωγή.

Η αναπροσαρμογή επιβάλλεται ανεξαρτήτως μεγέθους επιχειρήσεων. Τόσο οι μεγάλες όσο και οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) ωθούνται στην αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό. Η διεθνής έρευνα έχει αμφισβητήσει τις απόψεις που θέλουν το νέο Τεχνολογικό Υπόδειγμα να ευνοεί τη μικρή ή τη μεγάλη διάσταση των επιχειρήσεων.

Η δομική αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων άρχισε πριν την Πληροφορική Επανάσταση και πήγασε από την αλλαγή της φάσης του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος στη δεκαετία του '70. Στην πορεία όμως συναντήθηκε και αλληλοενισχύθηκε από το νέο Τεχνολογικό Υπόδειγμα (βλ. παραπάνω υποσημείωση 1). Στην Ελλάδα η διαδικασία αυτή εκδηλώνεται κυρίως στη δεκαετία του '90.

Οι αναδιρθρώσεις αυτές έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά:

- Αναζήτηση της ευελιξίας στην παραγωγή, στη διαχείριση και στο «μάρκετινγκ». Εξασφάλιση των όρων συνεχούς προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες οικονομικές, τεχνολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες που επηρεάζουν την επιχείρηση.
- Ανασχεδιασμό της εργασιακής διαδικασίας, γεγονός που συχνά συνδέθηκε με τη μείωση του προσωπικού και με επιλογές μείωσης του κόστους παραγωγής.
- Νέες σχέσεις με το χρηματιστικό κεφάλαιο και το τραπεζικό σύστημα.
- Προσπάθεια ανοίγματος στις διεθνείς αγορές και στην παγκόσμια οικονομία.
- Πολυδιάστατες συνεργασίες (έξω- και ενδο-εταιρικές) παράλληλα με την όξυνση του ανταγωνισμού.
- Πολυεπίπεδη δικτύωση που μπορεί να αφορά στις προμήθειες, στην παραγωγική διαδικασία, στους πελάτες, κ.ο.κ.

Οι τάσεις αυτές ερευνώνται από την οικονομική επιστήμη, τους ειδικούς των εργασιακών και βιομηχανικών σχέσεων, καθώς επίσης και από τους κοινωνιολόγους της οικονομίας. Όσοι ασπάζονται τη νεοκλασική οικονομική θεωρία ή τις διάφορες νέες εκδοχές της "modernization theory"³ εμμένουν στην ενιαία ομογενοποιητική λογική που η αγορά επιβάλλει στις αναδιαρθρώσεις. Αντίθετα, οι υποστηρικτές άλλων προσεγγίσεων (οι ερευνητές της πολιτικής οικονομίας, οι πολιτικοί και κοινωνικοί αναλυτές που εκκινούν από το θεωρητικό πλαίσιο θεσμικών και πολιτισμικών θεωριών και κατά κανόνα οι ιστορικοί) αναδεικνύουν τη σημασία των εθνικών ή περιφερειακών χαρακτηριστικών. Σύμφωνα με αυτούς, οι δράσεις των οικονομικών παραγόντων δεν εκτυλίσσονται σε συνθήκες κοινωνικού κενού με βάση μια καθαρή «αγοραία λογική». Αντίθετα, επηρεάζονται καθοριστικά από το κοινωνικό, πολιτισμικό, θεσμικό - πολιτικό και ιστορικό περιβάλλον εντός του οποίου δρουν. Επιπλέον, ο ίδιος ο οικονομικός ορθολογισμός εμποτίζεται και διαμεσολαβείται από τις συγκεκριμένες ιδιαίτερες κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές συνθήκες στις οποίες εκδηλώνεται. Γι' αυτό παρουσιάζονται εθνικά ή περιφερειακά μοντέλα τα οποία ερευνώνται με τη συγκριτική μέθοδο.

Με αυτά τα δεδομένα, στη διαδικασία της διαβούλευσης για τη μελέτη μας τονίστηκε ότι, προκειμένου να κατανοηθούν καλύτερα η διαδικασία αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων και η αξιοποίηση εκ μέρους τους των ΤΠΕ, είναι απαραίτητη η μελέτη των θεσμικών, κοινωνικών και πολιτισμικών «μεταβλητών» του προβλήματος. Μεταξύ αυτών θεωρήθηκαν ιδιαίτερα σημαντικές οι εξής:

- Τα επιχειρηματικά - οικονομικά – κοινωνικά δίκτυα μέσα στα οποία δρα η επιχείρηση (ή οι διάφοροι τύποι επιχειρήσεων).
- Η σχέση κράτους – χρηματιστικών και τραπεζικών θεσμών - επιχειρήσεων ή δημόσιων πολιτικών και επιχειρήσεων.
- Οι εργασιακές σχέσεις και πρακτικές ανάλογα με το μέγεθος και τον τύπο των επιχειρήσεων.

³ Αγγλοσαξονική κοινωνιολογική θεωρία της δεκαετίας του 1950 και του 1960 η οποία προέβλεπε τη γραμμική, εξελικτική μετάβαση των παραδοσιακών και λιγότερο αναπτυγμένων κοινωνιών από το παραδοσιακό στο σύγχρονο στάδιο ανάπτυξης, δηλαδή προέβλεπε το σταδιακό εκσυγχρονισμό τους.

- Οι μεταβολές στην απασχόληση και στη σύνθεση του εργατικού δυναμικού
- Η επιχειρηματική κουλτούρα και ιδίως οι διαφορετικές επιχειρηματικές κουλτούρες ανάλογα με τον τύπο των επιχειρήσεων ή τη μορφή της ιδιοκτησίας.
- Η σχέση επιχειρηματικότητας και οικογένειας, ιδίως στην περίπτωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων.

Είναι προφανές ότι οι ανωτέρω «μεταβλητές» είναι κλασικές στην θεωρία και την ανάλυση της οικονομίας και των επιχειρήσεων. Αυτό που εδώ τονίζεται είναι η ανάγκη να μελετηθούν σε βάθος, από διαφορετικές επιστημονικές οπτικές και κυρίως εστιάζοντας στις στρατηγικές τεχνολογικής ανανέωσης και επιχειρηματικής αναδιάρθρωσης.

Οι Επιχειρήσεις Πληροφορικής

Μεταξύ όλων των επιχειρήσεων, εκείνες που δραστηριοποιούνται στον χώρο της Πληροφορικής και των Τηλεπικοινωνιών βρίσκονται εξ αντικειμένου στην αιχμή του νέου Τεχνολογικού Υποδείγματος. Όπως είναι γνωστό, οι επιχειρήσεις στους δύο κλάδους διαφέρουν ριζικά. Στην Πληροφορική δραστηριοποιούνται πολλές μικρές κατά κανόνα επιχειρήσεις, ενώ στις τηλεπικοινωνίες λίγες, μεγάλες ολιγοπωλιακές επιχειρήσεις.

Επειδή οι Τηλεπικοινωνίες έχουν γίνει αντικείμενο πολλών μελετών, το ενδιαφέρον της παρούσας έρευνας επικεντρώθηκε στα χαρακτηριστικά του κλάδου Πληροφορικής. Κατά τη διαδικασία διαβούλευσης, ελήφθη υπόψη η ιδιαίτερα δυσμενής συγκυρία που διερχόταν ο κλάδος λόγω αφενός της εγχώριας χρηματιστηριακής «φούσκας» και της διεθνούς καχυποψίας που διαδέχτηκε τις μεγάλες προσδοκίες τις οι οποίες είχαν δημιουργήσει οι κλάδοι της «νέας οικονομίας», αφετέρου λόγω των καθυστερήσεων των προγραμμάτων του Γ' ΚΠΣ. Όμως επιδίωξή μας ήταν να σταθούμε περισσότερο στα σταθερότερα δομικά χαρακτηριστικά του κλάδου της Πληροφορικής.

Αντιμετωπίζοντας το ζήτημα από την σκοπιά της ιστορικής εθνικής εμπειρίας επισημάνθηκαν ιδιαίτερα οι επαναλήψεις ορισμένων χαρακτηριστικών που παρουσιάστηκαν στις περιόδους εκβιομηχάνισης της χώρας. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποδειχτεί χρήσιμο στους αρμόδιους για τη χάραξη της σχετικής δημόσιας πολιτικής. Οι επαναλήψεις αυτές αναφέρονται στα μεγέθη και στην ανταγωνιστικότητα του κλάδου, στη σχέση του με την εθνική αγορά και με το Κράτος.

- Η ανάπτυξη του κλάδου της Πληροφορικής απέχει πολύ από το να αποτελεί σήμερα έναν δυναμικό, ανταγωνιστικό κλάδο, υψηλής προστιθέμενης αξίας. Η καθυστέρηση δεν αφορά τόσο το ρυθμό ίδρυσης νέων επιχειρήσεων ή την εισαγωγή και χρήση των τελευταίων εξελίξεων στην Πληροφορική, αλλά τη διείσδυση των ΤΠΕ στη σύγχρονη ελληνική οικονομία και κοινωνία. Δηλαδή το πρόβλημα της καθυστέρησης, σε όποιον βαθμό υφίσταται, αφορά τη συνάρθρωση του κλάδου της Πληροφορικής με τους υπόλοιπους παραγωγικούς κλάδους του ιδιωτικού τομέα και με το Δημόσιο. Η κατάσταση αυτή θυμίζει κάπως τη διαδικασία της διάχυτης αρχικής μικρο- εκβιομηχάνισης στο γύρισμα του 19^{ου} αιώνα ή τα μοντέλα «ύστερης – ύστερης ανάπτυξης» που έχει χρησιμοποιήσει η ιστορική κοινωνιολογία για να περιγράψει της εκβιομηχάνιση χωρών της λεγόμενης ημιπεριφέρειας του Καπιταλισμού⁴.
- Οι επιχειρήσεις Πληροφορικής παρουσιάζουν μικρό δυναμισμό και ανταγωνιστικότητα για τα δεδομένα της διεθνούς αγοράς. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις επιχειρήσεων οι οποίες μπόρεσαν αυτοδυνάμως να σταθούν ανταγωνιστικά στη διεθνή αγορά. Κατά κανόνα οι ελληνικές εταιρείες περιορίζονται στην αντιγραφή ξένων εμπειριών χωρίς ιδιαίτερη εθνική προστιθέμενη αξία. Ο ιδιωτικός τομέας Πληροφορικής κινδυνεύει να μην φτάσει το «κατάλληλο μέγεθος» που χρειάζεται προκειμένου να λειτουργήσει αυτοδύναμα και ανταγωνιστικά.

⁴ Η θεωρία του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος είναι μια μετεξέλιξης της κοινωνιολογικής θεωρίας της εξάρτησης, η οποία απέρριπτε τη θεωρία του εκσυγχρονισμού ("modernization theory", βλ. παραπάνω υποσημείωση 3). Σύμφωνα με τη θεωρία του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, η παγκόσμια οικονομία χωρίζεται στο κέντρο (στον πυρήνα του καπιταλισμού, ΗΠΑ. Ηνωμένο Βασίλειο, κ.ά.), την περιφέρεια (τον Τρίτο Κόσμο) και την ημιπεριφέρεια που βρίσκεται μεταξύ των δύο. Από ορισμένους αναλυτές, η Ελλάδα τοποθετείται στην καπιταλιστική ημιπεριφέρεια.

- Οι επιχειρήσεις Πληροφορικής δεν μπορούν, προς το παρόν τουλάχιστον, να αναπληρώσουν αυτές τις αδυναμίες με μια στρατηγική διεθνών συμμαχιών με ξένες ανταγωνιστικές εταιρείες. Τέτοιες ευκαιρίες είναι λίγες. Πρώτον, γιατί οι ελληνικές εταιρείες δεν έχουν να προσφέρουν πολλά σε μια τέτοια συνεργασία και επομένως δεν έλκουν «συμμάχους». Δεύτερον, γιατί οι ξένοι βρίσκονται και αυτοί σε φάση περικοπών μέσα στο κλίμα κρίσης των χρηματιστηρίων και της «νέας οικονομίας». Τρίτον, γιατί ο χαρακτήρας του κλάδου επιτρέπει την ανοιχτή, αυτοπρόσωπη παρουσία των εταιρειών σε μια αγορά με υπερεθνικά στοιχεία. Έτσι, οι ξένες εταιρείες μπορούν και συχνά προτιμούν να διεισδύουν χωρίς μεσολαβητές στις περιφερειακές μας αγορές. Αυτό συμβαίνει συχνά π.χ. στις αγορές των Βαλκανίων, αν και σε αυτές έχουν διεισδύσει ελληνικές επιχειρήσεις Πληροφορικής.
- Θα πρέπει να επισημανθεί ότι σε αυτή την αγορά η γλώσσα δεν δημιουργεί επαρκή προστατευτικά τείχη, καθώς τα αγγλικά αποτελούν κοινό κώδικα των ειδικών του κλάδου της Πληροφορικής.
- Συνέπεια των προηγούμενων είναι ότι οι επιχειρήσεις Πληροφορικής κινούνται με τους ρυθμούς και στις διαστάσεις της μικρής εθνικής αγοράς. Υφίστανται τους περιορισμούς της παρά τους ανατρέπουν. Αναπτύσσονται προσαρμοζόμενες στις καθυστερήσεις και τις δυσμορφίες της ελληνικής κοινωνίας και διοίκησης. Ακόμα χειρότερα, οι εταιρείες Πληροφορικής, παρασυρόμενες από τις επιχειρήσεις των υπόλοιπων, πιο παραδοσιακών κλάδων και από το Δημόσιο, μπορεί να γίνουν “συντηρητικές”. Συγκεκριμένα, οι ελληνικές παραδοσιακές ΜΜΕ είναι μικρές και στην πλειονότητά τους δεν έχουν πεισθεί για την αξία της εισαγωγής ΤΠΕ. Οι παραδοσιακές ΜΜΕ είναι «συντηρητικές» και καθυστερούν στην εισαγωγή ΤΠΕ. Έτσι και οι επιχειρήσεις Πληροφορικής προσαρμόζονται σε αυτές τις τάσεις, καθώς κερδίζουν από την καθυστέρηση και τη δυσλειτουργία της κοινωνίας (βλ. περιβάλλον DOS στα λογιστικά ως το 2000). Στις συνθήκες αυτές εξάλλου αισθάνονται προστατευμένες από τον ξένο ανταγωνισμό καθώς μόνο αυτές μπορούν να κινηθούν στις “φωλεές” της εθνικής αγοράς (π.χ. καμία ξένη εταιρεία δεν ενδιαφέρεται να παραγάγει λογισμικό για ελληνικά λογιστήρια λόγω του ελληνικού φορολογικού χάους και του μικρού μεγέθους της ελληνικής αγοράς).

- Η περιορισμένη δυναμική του νέου τεχνολογικού κλάδου αναπαρήγαγε άλλο ένα γνώριμο χαρακτηριστικό της ελληνικής εκβιομηχάνισης: την εξάρτηση των επιχειρήσεων από το κράτος και τη δημόσια χρηματοδότηση. Για τις μεγάλες εταιρείες η σχέση αυτή θα μπορούσε να παρουσιαστεί και παρουσιάστηκε σαν στρατηγική ανάδειξης «εθνικών πρωταθλητών».⁵ Όμως είτε ήταν σωστή στρατηγική είτε όχι, σήμερα έχει «ξεθυμάνει» και παρουσιάζεται απρόσφορη. Για τις μικρές εταιρείες Πληροφορικής, η σχέση με το Κράτος αναπτύσσεται κυρίως μέσω της διάχυσης των έργων των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων. Οι καθυστερήσεις σε αυτά έθεσαν τον κλάδο σε δοκιμασία, αναδεικνύοντας έτσι τη μεγάλη εξάρτησή του από τις παραγγελίες του Δημοσίου.
- Η απορρόφηση μεγάλων κεφαλαίων από το Χρηματιστήριο την περίοδο 1999 – 2000 και οι συγχωνεύσεις που στην πλειοψηφία ήταν απορροφήσεις μικρών εταιρειών από «μεγάλες» έχουν δημιουργήσει πολλά ερωτηματικά ως προς την αποδοτικότητά τους. Οι κριτικές επισημαίνουν ότι δεν απογείωσαν τον κλάδο της Πληροφορικής και ότι έβγαλαν από την ελληνική αγορά μικρές δυναμικές εταιρείες που κινούνταν με όραμα, «ατού» τα οποία δεν μεταγγίστηκαν στις μεγάλες στις οποίες εντάχθηκαν. Ο κριτικός απολογισμός αυτής της εμπειρίας είναι αναγκαίος γιατί θα προσφέρει στους διαμορφωτές πολιτικής χρήσιμες υποδείξεις για την προσφορότερη δομή του κλάδου.

Καταληκτικά, αξίζει να προστεθούν τρεις παρατηρήσεις:

- Η πρώτη είναι μεθοδολογική και διατυπώθηκε ήδη πιο πάνω. Η ανάπτυξη του κλάδου της Πληροφορικής και των εν λόγω επιχειρήσεων δείχνουν ότι **η κατανόηση της διαδικασίας εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας πρέπει να παίρνει υπόψη τις αποχρώσεις και της αντιφάσεις που εκδηλώνονται στο πεδίο των ίδιων των κινητήριων δυνάμεων του εκσυγχρονισμού**. Κατά συνέπεια, μεθοδολογικά δεν ευσταθεί μια ανάλυση «άσπρου – μαύρου» τόσο για τις κινητήριες δυνάμεις όσο και για τις δυνάμεις αντίστασης και συντήρησης.

⁵ Με τον όρο αυτό εννοούνται μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες με ελληνικά κεφάλαια και υποστήριξη από το ελληνικό κράτος οι οποίες θα μπορούσαν να αναπτυχθούν τόσο ώστε να αποκτήσουν δυνατότητες ανταγωνισμού στη διεθνή αγορά ή θα μπορούσαν να γίνουν πρωτοπόρες σε κάποιον τομέας αιχμής της βιομηχανίας ή των υπηρεσιών.

- Η δεύτερη αφορά στα δομικά χαρακτηριστικά των νέων κλάδων. Η ανάπτυξή τους μοιάζει να επαναλαμβάνει τις αδυναμίες του μοντέλου εκβιομηχάνισης της Ελλάδας. Αυτό σημαίνει ότι το νέο Τεχνολογικό Υπόδειγμα δεν έχει προς το παρόν τουλάχιστον τη δυνατότητα και την ιδιότητα να υπερβαίνει και να ακυρώνει τις «αντιστάσεις» που εμφανίζουν οι βαθύτερες σχέσεις οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικής στην Ελλάδα. Η άποψη αυτή επιβάλλει μια προσέγγιση «τεχνορεαλισμού». Σύμφωνα με αυτόν, **οι ΤΠΕ προσαρμόζονται στην κατάσταση στην οποία εισάγονται και επομένως δεν επιταχύνουν ιδιαίτερα τον κοινωνικό μετασχηματισμό.** Ο «τεχνορεαλισμός» αντιστρατεύεται τις υπεραισιόδοξες αντιλήψεις που αναμένουν μια «αυτόματη» αλλαγή από την εισαγωγή και μόνο της τεχνολογίας. Δεν αναιρεί όμως το γεγονός ότι **όταν οι ΤΠΕ συναντηθούν με την πολιτική πρόθεση και την επιχειρηματική στρατηγική εκσυγχρονισμού μπορούν να πολλαπλασιάσουν τις επιπτώσεις.**
- Η τρίτη αφορά στη χάραξη της δημόσιας πολιτικής. **Η υποστήριξη του Κράτους μοιάζει και πάλι απαραίτητη προκειμένου να αναπτυχθούν και να αναβαθμιστούν οι νέοι κλάδοι τεχνολογικής αιχμής.** Υπάρχει ένα στρατηγικό ζήτημα πώς θα σχεδιαστεί αυτή η παρέμβαση ώστε να μην επαναληφθούν προηγούμενα ιστορικά φαινόμενα κρατικοδίαιτων επιχειρηματιών. Εξάλλου, η στρατηγική ανάδειξης «εθνικών πρωταθλητών» έχει καταστεί απρόσφορη με τις μορφές που ως τώρα έχει λάβει. Αρκούν οι «παρεμβάσεις» μέσω των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων ή χρειάζονται συστηματικότερες και ευρύτερες υποστηρικτικές πολιτικές;

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

«Ηγέτες» και «διαμεσολαβητές» του εκσυγχρονισμού

Κάθε τεχνολογική αλλαγή όπως και κάθε μετασχηματισμός φέρνει στην επιφάνεια νέα κοινωνικά στρώματα και ομάδες που γίνονται «ηγέτες» ή «διαμεσολαβητές» του εκσυγχρονισμού.⁶

Οι νέοι αυτοί φορείς (νέες κοινωνικές ομάδες ή οργανώσεις ή δίκτυα) είναι νησίδες πρωτοπορίας στον κλάδο των ΤΠΕ. Λειτουργούν με διαφορετικά κίνητρα, έχουν διαφορετικές αρμοδιότητες και μπορούν γενικά να ταξινομηθούν κατά τον ακόλουθο τρόπο:

- Τεχνοκρατικά στελέχη στην παραγωγή και τις συναφείς υπηρεσίες
- Διαμορφωτές πολιτικής στους αντίστοιχους θεσμούς
- Ομάδες πίεσης προκειμένου να στρέψουν τις δημόσιες πολιτικές ή τους πόρους προς συγκεκριμένη κατεύθυνση σύμφωνα με τα στενά ιδιωτικά συμφέροντά τους.
- Ηγέτες σε συγκεκριμένο χώρο και στο συγκεκριμένο αντικείμενο των ΤΠΕ που κινούνται περισσότερο από προσωπική έμπνευση και ακολουθούν τις δικές τους νοητικές παραστάσεις ή αξίες.
- Παραγωγοί του δημόσιου λόγου και των κοινών παραστάσεων για τον γενικότερο εκσυγχρονισμό.

Ως γνωστόν, η Κοινωνιολογία και η Ιστορία έχουν σταθεί με ιδιαίτερη προσοχή στην έρευνα του μεγέθους, του ρόλου και των ιδεολογιών που χαρακτηρίζουν τα νέα επαγγέλματα και τις νέες ομάδες που φέρνει μαζί του κάθε νέος κοινωνικός και τεχνολογικός εκσυγχρονισμός. Και στην παρούσα περίπτωση η κοινωνιολογική έρευνα μπορεί να προσφέρει χρήσιμα στοιχεία για τα εμφανιζόμενα νέα επαγγέλματα.

Κατά τη διαδικασία διαβούλευσης έγιναν χρήσιμες επισημάνσεις για το ζήτημα αυτό:

⁶ Ηγέτες ή διαμεσολαβητές θα μπορούσαν να είναι κοινωνικές ομάδες ή οργανώσεις ή άτυπα δίκτυα ατόμων ή/και φορέων που θα είχαν συλλάβει μια συνολική στρατηγική και θα επιδίωκαν να εμπνεύσουν και να καθοδηγήσουν την υπόλοιπη κοινωνία σε μια τροχιά κοινωνικής μεταβολής.

- Υπάρχουν «ηγέτες» που θα μπορούσαν να συντελέσουν στο να διαμορφώσουν τη συνείδηση της Πολιτείας για την ανάγκη προώθησης της ΚτΠ στην Ελλάδα. Αυτοί μπορούν να χαρακτηριστούν περισσότερο σαν μια «κοινότητα», τα μέλη της οποίας κινούνται από προσωπική έμπνευση και από προσωπικό ενδιαφέρον. Πρόκειται για έναν κύκλο ανθρώπων που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί «συντεχνία» γιατί κινείται κυρίως από «μεράκι» παρά από στενό συμφέρον. Πρόκειται κατά κανόνα για νέους ανθρώπους, ηλικίας περίπου 25-35 ετών, οι οποίοι δουλεύουν, όπως χαρακτηριστικά ειπώθηκε, «τα απογεύματα μετά από τη δουλειά τους».
- Αυτή η «κοινότητα» εξασφαλίζει τον όποιο βαθμό «εγρήγορσης» εμφανίζει το Κράτος στα ζητήματα του νέου μετασχηματισμού. Με αυτή την έννοια αναπληρώνει την αδυναμία του Κράτους. Το κρίσιμο όμως ζήτημα και η μεγάλη αδυναμία της σημερινής κατάστασης είναι ότι αυτή η «κοινότητα», κινούμενη στις παρυφές των θεσμών και των κέντρων διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής, δεν μεταβιβάζει επαρκώς την εμπειρία και την έμπνευση του κάθε μέλους της στους θεσμούς.
- Επομένως, ένας από τους μείζονες στόχους των διαμορφωτών της δημόσιας πολιτικής είναι να κινητοποιήσει τους τοπικούς και κεντρικούς θεσμούς τους «ηγέτες» των αντίστοιχων χώρων, καθώς και το σύνολο της «κοινότητας».

Η μορφολογία της κοινωνίας των πολιτών

Η μορφολογία της κοινωνίας των πολιτών και οι «ενδιάμεσοι θεσμοί» (μεταξύ Κράτους και Αγοράς) επιδρούν στη δεκτικότητα του εκσυγχρονισμού, επιλέγουν τις πλευρές εκείνες που είναι δυνατόν να εισαχθούν απορρίπτοντας άλλες, διαμορφώνουν το καταναλωτικό «προφίλ» στις συγκεκριμένες εθνικές συνθήκες.

Έχει ιδιαίτερη σημασία να κατανοηθούν οι μηχανισμοί και οι διαδικασίες που καθορίζουν από την πλευρά της κοινωνίας των πολιτών την «εισαγωγή» του εκσυγχρονισμού.

Μια συνήθης μεταβλητή με την οποία η Κοινωνιολογία εξετάζει την «κοινωνία των πολιτών» είναι ο βαθμός πολυπλοκότητας / πυκνότητας. Αυτός χωρίζει, από τη μια

μεριά, κοινωνίες με πλούσια και πυκνά δίκτυα οργάνωσης των πολιτών, με πολυάριθμες εθελοντικές οργανώσεις που κινούνται σε διαφορετικούς χώρους δράσης διεκπεραιώνοντας διαφορετικές λειτουργίες, και από την άλλη, κοινωνίες όπου τα ίδια χαρακτηριστικά είναι φτωχά και αδιαφοροποίητα.

Η ελληνική κοινωνιολογική έρευνα έχει δείξει ότι η Ελλάδα είχε μια κοινωνία πολιτών (νοούμενη κατά την αγγλοσαξονική οπτική) λιγότερο αναπτυγμένη, οργανωμένη και δικτυωμένη από εκείνη των ανεπτυγμένων χωρών. Οι «κάθετες οργανώσεις» δημόσιου ή ημιδημόσιου χαρακτήρα είχαν αυξημένο βάρος, έναντι των «οριζόντιων οργανώσεων». Εντούτοις, με την πρόοδο και την επιτάχυνση του εκσυγχρονισμού, η τάση είναι η διαρκής πύκνωση και ο εμπλουτισμός των κοινωνικών δικτύων, επομένως η μορφολογία της ελληνικής κοινωνίας πολιτών θα πρέπει να αποτελεί ένα διαρκές αντικείμενο έρευνας.

Από την άλλη είναι βέβαιο ότι στην Ελλάδα, από τις πρωτογενείς οργανώσεις της κοινωνίας, η οικογένεια είχε και έχει κεντρικό και καθοριστικό ρόλο. Επίσης ξέρουμε ότι η φροντίδα για την εκπαίδευση και για το «μέλλον των παιδιών» υπήρξε σταθερό χαρακτηριστικό της ελληνικής οικογένειας και ιδεολογίας.

Υπό αυτό το πρίσμα, κατά τη διαδικασία διαβούλευσης επισημάνθηκαν τέσσερις θεματικές που θα πρέπει να γίνουν αντικείμενο έρευνας.

- **Η μορφολογία της κοινωνίας των πολιτών επιδρά στα πρότυπα επικοινωνίας.** Κοινωνίες με μικρή πυκνότητα, χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο και αδιαφοροποίητες λειτουργίες εισάγουν ευκολότερα ομογενοποιητικά / μονο-κωδικά πρότυπα. Αντίθετα, όταν πυκνώνουν τα κοινωνικά δίκτυα και διαφοροποιούνται οι λειτουργίες τότε αυξάνει η ανάγκη και η δυνατότητα υποδοχής πιο δύσκολων, πιο πλουραλιστικών και πολυ-κωδικών προτύπων. Αν αυτό ισχύει, μπορεί ίσως να αποτελέσει έναν οδηγό και δείκτη για τις μεθόδους διάδοσης της ΚτΠ σε εθνικό, αλλά κυρίως σε τοπικό επίπεδο.
- **Ο ρόλος της οικογένειας αποδεικνύεται και θα αποδειχτεί καθοριστικός στην ανάπτυξη της ελληνικής ΚτΠ.** Αυτό εκφράζεται ήδη στις τάσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης. Θα πρέπει να γίνουν αντικείμενο ιδιαίτερης έρευνας οι σχέσεις οικογένειας και μικρομεσαίας

επιχειρηματικότητας γιατί αποτελούν ουσιαστικό παράγοντα για τη διάθεση «ανοίγματος» στον εκσυγχρονισμό και την ανταγωνιστικότητα (π.χ. η ύπαρξη παιδιών που θα κληρονομήσουν την επιχείρηση). Επίσης, θα πρέπει να ερευνηθούν τρόποι ώστε τα νεότερα μέλη της οικογένειας, όντας περισσότερο εξοικειωμένα με τις ΤΠΕ, να μπορούν να διεκπεραιώνουν υποθέσεις και δοσοληψίες της οικογένειας. Μια σχετική υπόθεση εργασίας είναι ότι αυτό εξαρτάται από το αν το Δημόσιο μπορεί να προσφέρει μια εύκολη και συμφέρουσα «συναλλαγή» καθολικού χαρακτήρα (π.χ. μέσω του συστήματος «ΤΑΧΙΣ»).

- **Η γνωστή από την κοινωνιολογική έρευνα τάση «υπερεπένδυσης» της ελληνικής οικογένειας στην εκπαίδευση και στο μέλλον των παιδιών μπορεί να αξιοποιηθεί για την ταχύτερη διάδοση των ΤΠΕ στην κοινωνία.** Αυτό γίνεται και θα γίνει «αυτομάτως» από τη στιγμή που η γνώση Η/Υ γίνεται προαπαιτούμενο της απασχόλησης. Ίσως το γεγονός αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στην πολιτική που εισάγει τους Η/Υ στα σχολεία. Η έκταση της διάδοσης των Η/Υ στα ελληνικά νοικοκυριά φαίνεται ότι είναι μεγαλύτερη από ό,τι στα σχολεία, αλλά πρόσφατα έχουν επιταχυνθεί πάρα πολύ οι ρυθμοί διάδοσης των Η/Υ στα σχολεία και μπορεί πλέον να υπερβαίνουν τους αντίστοιχους στα νοικοκυριά. Σε αυτή την περίπτωση τίθεται το ερώτημα αν η γνώση Η/Υ στα σχολεία γίνεται με πολιτικές παροχής αγαθού καθολικού χαρακτήρα ή επιλεκτικού με έμφαση τις περιοχές και τους μαθητές που κινδυνεύουν να μείνουν ψηφιακά αναλφάβητοι. Ηδη πάντως όλα τα Γυμνάσια και Λύκεια της χώρας διαθέτουν κάποια εγκατάσταση εργαστηρίου Πληροφορικής.
- **Οι αυτόνομες οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις μπορούν να αποτελέσουν έναν αξιόλογο μοχλό επέκτασης της ΚτΠ «από τα κάτω».** Επειδή συγκεντρώνουν κυρίως μεσαία στρώματα που έχουν κατά κανόνα την αναγκαία τεχνολογική γνώση, θα μπορούσαν να ενθαρρυνθούν σε πιο εξωστρεφείς και πλατειές δικτυακές δραστηριότητες.

Τεχνολογικός αλφαριθμητισμός (τεχνολογική εγγραμματοσύνη)

Ο ψηφιακός αλφαριθμητισμός (ψηφιακή εγγραμματοσύνη) αποτελεί κρίσιμο οικονομικό και κοινωνικό ζήτημα. Από αυτόν εξαρτάται το μέγεθος της εθνικής αγοράς και το εύρος των ανισοτήτων που θα δημιουργηθεί (ψηφιακό χάσμα, «digital divide»). Εκτός από το εύρος και το βάθος που θα φτάσει ο αλφαριθμητισμός, έχουν ιδιαίτερη σημασία και οι χρόνοι που θα επιτευχθεί. Ενδεχόμενοι αργοί ρυθμοί θα δημιουργήσουν πολλαπλασιαζόμενα εμπόδια στην ανάπτυξη της ΚτΠ και στην παρακολούθηση των ευρωπαϊκών δικτύων που αναπτύσσονται.

Η διεθνής εμπειρία προσφέρει ποικιλία εθνικών μοντέλων κατάρτισης τα οποία κινούνται μεταξύ δύο πόλων. Στη μια άκρη μπορεί να τοποθετηθεί η Ολλανδία η οποία ακολούθησε μια στρατηγική εκτατικής κατάρτισης με στόχο να επιτευχθεί μια σχεδόν καθολική ψηφιακή εγγραμματοσύνη στοιχειώδους έστω χαρακτήρα. Στην άλλη άκρη μπορεί να τοποθετηθεί η περίπτωση της Ινδίας όπου αναπτύχθηκαν θύλακες υψηλότερης τεχνογνωσίας μέσα στο πέλαγος του αναλφαριθμητισμού.

Η Ελλάδα καθυστερεί ως προς την μαζική κατάρτιση. Και η καθυστέρηση αυτή ακουμπάει πάνω σε μια πνευματική και εκπαιδευτική παράδοση φιλολογικού μάλλον παρά τεχνολογικού χαρακτήρα.

Με αυτή την έννοια, ο ψηφιακός αναλφαριθμητισμός θα πρέπει να συνδυαστεί με μια γενικότερη πνευματική – εκπαιδευτική εθνική προσπάθεια που, πέρα από την κατάρτιση, θα βοηθήσει να ξεπεραστούν τα φαινόμενα «τεχνοφοβίας» μεταξύ των πολιτών. Η δημόσια πολιτική πρέπει να προετοιμάζει πολίτες / χρήστες προσεκτικούς και ικανούς να επιλέγουν τις ΤΠΕ ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Η υπό διαμόρφωση εθνική στρατηγική τείνει στο μοντέλο μιας καθολικής υπηρεσίας με στόχο να καλύψει τουλάχιστον τις νέες ηλικίες. Με βάση τη δημογραφική δομή της Ελλάδας, καθολική παροχή θεωρείται από τους ειδικούς η κάλυψη του 60% του πληθυσμού.

Γυναίκες και ΚτΠ

Η ΚτΠ και ο νέος εκσυγχρονισμός συναντώνται με την μαζική είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας, τις δομικές αλλαγές της οικογένειας και τη γενικότερη απελευθέρωση των γυναικών. Οι αιτιακές σχέσεις μεταξύ των ιστορικών αυτών μετασχηματισμών αποτελούν αντικείμενο επιστημονικής συζήτησης. Όμως η αλληλεπίδρασή τους και η αλληλοενίσχυσή τους δεν αμφισβητούνται.

Επειδή η αλλαγή της θέσης των γυναικών στην εργασία, την οικογένεια, την κοινωνία και την κουλτούρα αποτελεί έναν από τους βαθύτερους μετασχηματισμούς του παρόντος και του μέλλοντος, χρειάζεται να μελετηθεί συστηματικά, συντονισμένα και πολυδιάστατα.

Ειδικά σε ό,τι αφορά στις επιπτώσεις του νέου Τεχνολογικού Υποδείγματος στην απασχόληση των γυναικών επισημάνθηκαν τα ακόλουθα:

- Το νέο υπόδειγμα που καθιερώνεται στις ανεπτυγμένες χώρες σχετίζεται με τη γυναικεία απασχόληση και ενισχύει την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Η μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης γενικά και της γυναικείας απασχόλησης ειδικά σημειώνεται στις υπηρεσίες, έναν τομέα που κατ' εξοχήν χαρακτηρίζει την ΚτΠ.
- Τόσο η εξασθένιση των ιεραρχικών σχέσεων μεταξύ των εργαζομένων στην παραγωγική διαδικασία όσο και η ενίσχυση των διαχειριστικών λειτουργιών φαίνεται ότι συμβάλλουν στην αύξηση της γυναικείας απασχόλησης.
- Η ζήτηση γυναικείας εργασίας αφορά τόσο σε ειδικευμένες και ανώτερες θέσεις (στις οποίες μπορεί όμως να πληρώνονται λιγότερο από τους άνδρες) όσο και σε κατώτερες χαμηλής ειδίκευσης.
- Η μερική απασχόληση και γενικά η εργασιακή «ευλυγισία» αφορούν κατά πλειοψηφία τις γυναίκες.

ΘΕΣΜΟΙ

Ρόλος του Δημοσίου

Αντίθετα με την ιδεολογία του συρμού, ο ρόλος του Κράτους είναι καθοριστικός στις φάσεις μετασχηματισμού του καπιταλισμού. Στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες χώρες της καπιταλιστικής ημιπεριφέρειας υπήρξε ακόμα σημαντικότερος. Κι αυτό γιατί κλήθηκε να αναλάβει λειτουργίες που οι δυνάμεις μιας ισχυρής εθνικής Αγοράς δεν ήταν σε θέση να διεκπεραιώσουν. Και στην παρούσα φάση κρίνεται ότι ο ρόλος του Κράτους είναι ιδιαίτερα σημαντικός έστω και αν έχουν αλλάξει οι τρόποι παρέμβασης. Το Κράτος – επιχειρηματίας έχει περιοριστεί και έχει υπονομευτεί ιδεολογικά. Όμως η ανάπτυξη της ΚτΠ στην Ελλάδα απαιτεί μια κρατική παρέμβαση που υπερβαίνει κατά πολύ τον απλό ρυθμιστικό ρόλο. Η σχέση Κράτους – Αγοράς στον σημερινό κοινωνικό μετασχηματισμό δεν μπορεί να περιοριστεί στο σχήμα «το Κράτος θέτει το ρυθμιστικό πλαίσιο και οι δυνάμεις της Αγοράς αναλαμβάνουν την ανάπτυξη κινούμενες εντός αυτού του πλαισίου». Η τρέχουσα κατάσταση του κλάδου της Πληροφορικής αποτελεί ένα καλό παράδειγμα της αδυναμίας των δυνάμεων της Αγοράς να ανταποκριθούν από μόνες τους στις νέες προκλήσεις.

Η ανάπτυξη της ΚτΠ απαιτεί να γίνει ουσία το σύνθημα «Κράτος στρατηγείο, Κράτος επιτελείο της ανάπτυξης». Χωρίς αυτό η Ελλάδα θα ακολουθήσει με παθητικότητα τους ευκολότερους και υποδεέστερους δρόμους προσαρμογής στο νέο εκσυγχρονισμό.

Παρά τα χρήματα που έχουν δαπανηθεί από τα ΚΠΣ, το ελληνικό Κράτος δεν έχει κατορθώσει να ανταποκριθεί σε αυτόν τον ρόλο. Έχουν γίνει σημαντικά βήματα, αλλά η σύλληψη και κυρίως η εφαρμογή των παρεμβάσεων γίνονται με αργοπορία, γραφειοκρατία και ανελαστικότητα.

Ιδιαίτερα προβληματική έχει φανεί η εισαγωγή της πληροφορικής στη Δημόσια Διοίκηση και στην Αυτοδιοίκηση, όπως διαπιστώθηκε από την πορεία του Ε.Π. «Κλεισθένης». Αυτό έχει σημαντικά αρνητικές επιπτώσεις και στον ιδιωτικό – κοινωνικό τομέα. Η ευρωπαϊκή εμπειρία τονίζει τον βαρύνοντα ρόλο της Δημόσιας Διοίκησης ως παροχέα ψηφιακού υλικού. Στο πλαίσιο αυτό σημαντικό είναι να

επιτευχθεί γρήγορα η δυνατότητα παροχής ενός μικρού, αλλά σημαντικού για την καθημερινότητα του πολίτη, αριθμού πληροφοριών / συναλλαγής καθολικής χρησιμότητας (π.χ. φορολογία).

Όμως ο στρατηγικός ρόλος του Κράτους υπερβαίνει τη σχέση του με την οικονομία. Η ανάπτυξη της ΚτΠ θα επιταχυνθεί, αν το Κράτος μπορέσει να κινητοποιήσει τις κοινωνικές οργανώσεις, τις τοπικές κοινωνίες, τους κατά χώρους «ηγέτες».

Ενδιαφέρουσες επισημάνσεις σε αυτή την κατεύθυνση είναι:

- Η συστηματική μελέτη και θεσμική οργάνωση των «αισθητήρων» της πολιτικής ηγεσίας και των διαμορφωτών της δημόσιας πολιτικής, ώστε να συλλαμβάνουν τις διεθνείς εξελίξεις και τάσεις, να εντοπίζουν τις καλύτερες πρακτικές και να εξασφαλίζουν την «διαρκή εγρήγορση» της Ελλάδας στα θέματα της ΚτΠ. Φροντίδα για την επιτυχή «εισαγωγή» των διεθνών τάσεων πράγμα που σημαίνει συστηματική έρευνα και σωστή εκτίμηση των ιδιαίτερων συνθηκών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.
- Επινόηση μορφών συνεργασίας μεταξύ των πολιτικο-διοικητικών θεσμών και της «κοινότητας» των ανθρώπων που ενδιαφέρονται «από μεράκι» για την ΚτΠ και έχουν αναδειχθεί ως «ηγέτες» στο χώρο.
- Αξιοποίηση του ρόλου των ενδιάμεσων κοινωνικών φορέων (επιμελητήρια, ΤΕΕ, κλπ) για την «από τα κάτω» κινητοποίηση των επαγγελματιών και των πολιτών.
- Μελέτη και επιλογή περιπτώσεων στις οποίες μπορούν να οργανωθούν «ηλεκτρονικοί συνεταιρισμοί» ιδίως στην περιφέρεια και στα μικρά αστικά κέντρα. Φαίνεται ότι αυτή η οργάνωση μπορεί να προχωρήσει αν υπάρχει «τοπικός ηγέτης» που αναλαμβάνει ή θα ενθαρρυνθεί να αναλάβει πρωτοβουλία.
- Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα πρέπει να δειχθεί και για την ενίσχυση των αυτόνομων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών.

Η Δημόσια Διοίκηση

Ο ρόλος του Δημοσίου. Διοικητικό κέντρο και περιφέρεια.

Το Δημόσιο δεν έχει προχωρήσει όσο θα μπορούσε στην εισαγωγή ΤΠΕ, με εξαίρεση ορισμένα υπουργεία ή δημόσιες υπηρεσίες του κέντρου. Δεδομένου του ρόλου του κράτους στην ελληνική οικονομία, η όποια τυχόν βραδυπορία επιβραδύνει / ανακόπτει την εισαγωγή ΤΠΕ στις ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Στην περιφέρεια ούτε η δημόσια διοίκηση ούτε ο ιδιωτικός τομέας παρουσιάζουν επίπεδα ανάπτυξης ΤΠΕ εφάμιλλα των προσδοκιών των επιχειρηματιών και των πολιτών.

Η ελληνική Δημόσια Διοίκηση και Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι μεγάλες και σύνθετες «τυπικές» οργάνωσεις. Η κοινωνιολογική ανάλυση έχει δείξει ότι όλες οι οργανώσεις επιδιώκουν να περιορίσουν την αβεβαιότητα που τις περιβάλλει και να αυξήσουν την προβλεψιμότητα της λειτουργίας τους. Καταρχάς, η εισαγωγή ΤΠΕ μπορεί να συμβάλλει στον περιορισμό της αβεβαιότητας και στην αύξηση της προβλεψιμότητας των οργανώσεων, άρα και της Δημόσιας Διοίκησης.

Όμως, η εισαγωγή ΤΠΕ στην ελληνική Δημόσια Διοίκηση έχει συναντήσει αρκετές δυσκολίες. Συνοπτικά, έχουν παρατηρηθεί:

- Τεχνοφοβία. Οι ΤΠΕ είναι συχνά δύσκολες στην εκμάθηση τεχνολογίες, ανάλογα φυσικά με το επίπεδο γνώσεων στο οποίο επιθυμεί κανείς να φτάσει. Ωστόσο, η όποια δυσχέρεια εκμάθησης που συναντούν οι υπάλληλοι είναι δευτερεύον πρόβλημα σε σχέση με το κύριο, που είναι η κατανόηση νέων εννοιών και διαδικασιών, εν τέλει των διαφορετικών προτύπων σκέψης και δράσης που συνδέονται με την Πληροφορική.
- Πιθανή απώλεια ελέγχου εκ μέρους των προϊσταμένων των μεγαλύτερων διοικητικών μονάδων και υπο-μονάδων των δημοσίων υπηρεσιών. Η απώλεια ελέγχου μπορεί να είναι πολυ-επίπεδη. Εφόσον οι υφιστάμενοι μάθουν να χειρίζονται και υιοθετήσουν τις ΤΠΕ στον τρόπο δουλειάς τους, τότε οι

προϊστάμενοι μπορεί να απωλέσουν τον έλεγχο πάνω στο διοικητικό προσωπικό, πάνω στη διοικητική διαδικασία και πάνω στο προϊόν (σχέδια νόμων, διαταγμάτων και αποφάσεων, τυποποιημένες και άρα μη πελατειακές υπηρεσίες προς το κοινό, μηνύματα από και προς άλλες δημόσιες υπηρεσίες κλπ.)

Μεγάλο μέρος των υπαλλήλων της ελληνικής διοίκησης δεν έχει οικειότητα γενικά με τη σύγχρονη τεχνολογία ούτε εμπειρία στις θετικές επιστήμες. Πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι είναι απόφοιτοι λυκείου και, μεταξύ των πτυχιούχων ΑΕΙ, μεγάλο ποσοστό αποτελούν οι απόφοιτοι νομικής, πολιτικών επιστημών και ανθρωπιστικών σπουδών (ψηφιακό χάσμα).

Συνηθείς αντιδράσεις των υπαλλήλων της Δημόσιας Διοίκησης και των ΟΤΑ

Οι δημόσιοι υπάλληλοι παρουσιάζουν ένα ευρύ φάσμα αντιδράσεων απέναντι στην εισαγωγή ΤΠΕ στην υπηρεσία τους. Στο φάσμα αυτό, από τις πιο θετικές μέχρι τις πιο αρνητικές αντιδράσεις, περιλαμβάνονται:

- Σε κάποιες περιπτώσεις, ουσιαστική συμμόρφωση στις ανάγκες λειτουργίας με βάση τις ΤΠΕ, προσωπικό ενδιαφέρον για εκμάθηση των τεχνολογιών αυτών, εφαρμογή των νέων γνώσεων στην καθημερινή εργασία.
- Συχνά, τελετουργική συμμόρφωση στην εισαγωγή ΤΠΕ. Παρακολούθηση σεμιναρίων εκμάθησης ΤΠΕ, χωρίς εφαρμογή των νέων γνώσεων στη συνέχεια. Δημιουργία ηλεκτρονικών αρχείων και βάσεων δεδομένων που στη συνέχεια δεν χρησιμοποιούνται γιατί, εκ παραλλήλου, η εργασία συνεχίζεται με χειρόγραφο τρόπο.
- Παραμόρφωση και υποκατάσταση του σκοπού της χρήσης ΤΠΕ. Χρήση του λογισμικού για άλλους σκοπούς που δεν έχουν σχέση με τη λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης. Συνηθέστατα, χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών ως γραφομηχανών καθώς και κάποιοι υπάλληλοι χρησιμοποιούν μόνο προγράμματα επεξεργασίας κειμένου.

- Έμμεση αντίδραση στη χρήση ΤΠΕ όταν π.χ. για διάφορους λόγους ορισμένοι υπάλληλοι διστάζουν να προχωρήσουν στην εκμάθηση ή στη χρήση ΤΠΕ.
- Πλήρης απόρριψη των ΤΠΕ από ορισμένους υπαλλήλους.

Συνοπτικά, τεχνοφοβία, αποφυγή της απώλειας του ελέγχου και έλλειψη τεχνικών δεξιοτήτων αποτελούν αιτίες αντίδρασης στην εισαγωγή ΤΠΕ στις δημόσιες υπηρεσίες και επιχειρήσεις, αλλά δεν έχουν επηρεάσει εξίσου όλα τα τμήματα της Διοίκησης και του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Σε ό,τι αφορά την κυρίως Δημόσια Διοίκηση, φαίνεται ότι στις δημόσιες υπηρεσίες (υπουργεία), στις νομαρχίες και στους δήμους δεν χρησιμοποιούνται επαρκώς οι ΤΠΕ. Ωστόσο, υπάρχουν εξαιρέσεις, στις κεντρικές υπηρεσίες λίγων υπουργείων. Αντιθέτως, η διάδοση ΤΠΕ στον ευρύτερο δημόσιο τομέα φαίνεται ότι είναι μεγαλύτερη (ιδίως στις κρατικά ελεγχόμενες τράπεζες).

ΜΙΚΡΟ – ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ως τώρα αναφερθήκαμε σε μακροσκοπικά θέματα και όψεις της ΚτΠ. Οι κοινωνικές επιστήμες όμως θα πρέπει να υπεισέλθουν και στο μικρο – επίπεδο. Δηλαδή στους τρόπους, τους παράγοντες, στα προβλήματα, στις αντιστάσεις και στις επιπτώσεις που έχουν οι ΤΠΕ και η ΚτΠ σε διάφορους χώρους: τα σχολεία, τη δημόσια διοίκηση, την αυτοδιοίκηση, κ.ά. Καθένας από αυτούς τους χώρους έχει τα δικά του χαρακτηριστικά ως θεσμοί και οργανώσεις, αλλά και στο σύνολο των ατόμων που τους συναπαρτίζουν.

Από τις εμπειρίες που συλλέχτηκαν στη διάρκεια της διαβούλευσης φαίνεται ότι η συστηματική και συγκριτική μελέτη των ιδιαίτερων περιπτώσεων μπορεί να εξάγει κάποια γενικά χαρακτηριστικά ή ταξινομητικά παραδείγματα για τη διάχυση των ΤΠΕ και την ανάπτυξη της ΚτΠ. Μια τέτοια δουλειά θα διευκολύνει ασφαλώς τον καλύτερο σχεδιασμό των σχετικών δημόσιων πολιτικών.

ΚΤΠ και Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ)

Κάτι τέτοιο βεβαίως ξεπερνά κατά πολύ τις δυνατότητες της παρούσης εργασίας. Πάντως, εν είδη πιλοτικής διερεύνησης και ταξινομικής καταγραφής θέσαμε το ερώτημα για τα προβλήματα που παρουσιάζει η εισαγωγή των ΤΠΕ στις ΜΜΕ. Εξάλλου, λήφθηκαν υπόψη και τα προκαταρκτικά αποτελέσματα του ευρωπαϊκού ερευνητικού προγράμματος COMMORG, που ερευνά τη διάδοση και τις επιπτώσεις του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε επιχειρήσεις και οργανισμούς. Η επιλογή της περίπτωσης των ΜΜΕ καθορίστηκε από τον κρίσιμο ρόλο που αυτές έχουν στην ελληνική οικονομία, αλλά και στην πολιτική του Υπουργείου Ανάπτυξης (ΥΠ.ΑΝ.)

Οι μεταβλητές που εντοπίστηκαν στη συζήτηση μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής:

- Οικονομικά – επιχειρηματικά κριτήρια
- Σχέσεις εξουσίας και ισχύος εντός της επιχείρησης
- Κοινωνικού χαρακτήρα κριτήρια
- Πολιτισμικού χαρακτήρα κριτήρια

Ως κυριότερες αιτίες της καθυστέρησης εισαγωγής ΤΠΕ στις ΜΜΕ αναφέρθηκαν:

Οικονομικά – επιχειρηματικά κριτήρια

- Το κόστος της αντικατάστασης της προηγούμενης τεχνολογίας και της μεταβολής του προηγούμενου τρόπου εργασίας ή οργάνωσης.
- Η δυσκολία να γίνει σχετικά ασφαλής υπολογισμός του χρόνου απόσβεσης της κόστους εισαγωγής ΤΠΕ. Η ανασφάλεια επιτείνεται στις σημερινές συνθήκες της χαμηλής διείσδυσης ΤΠΕ στο γενικό πληθυσμό και άρα στο αγοραστικό κοινό των υπηρεσιών τους.
- Ο υπολογισμός ή η εντύπωση ότι, βραχυπρόθεσμα τουλάχιστον, το κόστος θα είναι μεγαλύτερο από το όφελος.

- Η εκκίνηση προϋποθέτει ένα αυξημένο διαχειριστικό κόστος (π.χ. πρόσληψη νέου προσωπικού, κόστος αγοράς και συντήρησης υλικής υποδομής και λογισμικού, κλπ.) χωρίς να φαίνεται εγγυημένη η απόδοση.
- Η απογοήτευση από την εισαγωγή παλιότερων ΤΠΕ για τις οποίες είχαν δημιουργηθεί στους ενδιαφερόμενους προσδοκίες πολύ υψηλότερες από τα τελικά αποτελέσματα. Αναφέρονται τα παραδείγματα ζαχαροπλαστείων και ανθοπωλείων που εγκατέστησαν δικτυακό τόπο χωρίς όμως επιτυχή οικονομικά αποτελέσματα.
- Εργοδότες που έχουν ήδη εισαγάγει ΤΠΕ στις επιχειρήσεις τους θεωρούν ότι οι εργαζόμενοι «χάνουν το χρόνο τους» λόγω της ανεξέλεγκτης χρήσης τους (ιδίως του Διαδικτύου).
- Η βραδεία εισαγωγή ΤΠΕ στο Δημόσιο ανακόπτει και τη διάδοσή τους στις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η επικοινωνία μεταξύ επιχειρήσεων και Δημοσίου γίνεται με παραδοσιακούς τρόπους. Οι επιχειρήσεις που έχουν δοκιμάσει νέους τρόπους επικοινωνίας με το Δημόσιο δεν έχουν βρει ανταπόκριση. Οι υπάλληλοι του Δημοσίου, στην πλειονότητά τους, δεν έχουν εκπαιδευθεί επαρκώς στη χρήση ΤΠΕ. Παρόμοια όμως φαινόμενα παρατηρούνται και μεταξύ των προϊσταμένων τους.
- Έλλειψη εμπιστοσύνης στα χρηματοδοτούμενα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω μεγάλης γραφειοκρατίας.
- Έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού στην εισαγωγή των ΤΠΕ. Η εισαγωγή των ΤΠΕ γίνεται χωρίς προηγούμενη έρευνα για τις ιδιαίτερες ανάγκες της επιχείρησης, τα διαθέσιμα συστήματα ΤΠΕ, τη μορφή της επιχείρησης, τις ικανότητες και δεξιότητες των υπαλλήλων, δηλαδή χαρακτηρίζεται από προχειρότητα. Συχνά αποτελέσματα η μη αποδοτική λειτουργία και χρήση των ΤΠΕ, η απογοήτευση και η εν μέρει κατάργησή τους.
- Οι συνεργαζόμενες επιχειρήσεις / πελάτες ούτε χρησιμοποιούν ούτε απαιτούν τη χρήση των ΤΠΕ.

- Η εκπαίδευση των χρηστών / εργαζομένων είναι δυσχερής και η τεχνική υποστήριξη από τις αρμόδιες εταιρείες πλημμελής και αποθαρρυντική.
- Σε κάποιες περιπτώσεις, οι εταιρείες Πληροφορικής προσφέρουν πολυδύναμα «πακέτα» ΤΠΕ για επιχειρήσεις μικρού βεληνεκούς οι οποίες ίσως ούτε χρειάζονται ούτε μπορούν να διαχειριστούν τόσο σύνθετα προϊόντα. Εδώ το πρόβλημα είναι αμφίδρομο: οι μεν εταιρείες Πληροφορικής δεν έχουν πείσει πολλούς επιχειρηματίες ΜΜΕ για την αξία της αγοράς και συντήρησης νέων ΤΠΕ, οι δε ΜΜΕ αποφεύγουν να επενδύσουν γενικώς στην ανανέωση του εξοπλισμού και την εκπαίδευση του προσωπικού τους, πράγμα που οδηγεί στο να αποθαρρύνονται και οι εταιρείες Πληροφορικής.

Εξουσία και ισχύς

- Η πιθανή απώλεια ελέγχου από τον ιδιοκτήτη ή τον προϊστάμενο πάνω σε μια όψη της επιχείρησης και η εμμονή στο συγκεντρωτισμό της λήψης αποφάσεων και της διεκπεραίωσης.
- Από τη μεριά των εργαζομένων αντιμετωπίζονται συχνά με φόβο και καχυποψία ότι θα οδηγήσουν στην υποβάθμιση ή στην απώλεια της δουλειάς τους.

Κριτήρια κοινωνικού χαρακτήρα

- Οι ΤΠΕ, όπως είναι γνωστό, χρησιμοποιούνται περισσότερο για την επικοινωνία και τις συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων ("business to business"). Στην Ελλάδα όμως το μικρό μέγεθος, η κουλτούρα της μικρής κλίμακας και η αμεσότητα της προσωπικής συναλλαγής περιορίζουν αυτόν τον τρόπο διάχυσης (συγγενικές σχέσεις μεταξύ συναλλασσομένων, μακρά συνήθεια συναλλαγών σε πολύ μικρό τοπικό επίπεδο μεταξύ προμηθευτών, εμπόρου και πελατών του τελευταίου).

- Στις μικρές επιχειρήσεις, συνήθως οικογενειακού χαρακτήρα, φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο η ύπαρξη «διαδόχου» που θα συνεχίσει την επιχείρηση. Στην περίπτωση που δεν υπάρχει, ο ιδιοκτήτης προχωράει πολύ δυσκολότερα στην εισαγωγή και χρήση ΤΠΕ.
- Η ηλικία έχει ιδιαίτερη σημασία στην εισαγωγή και χρήση ΤΠΕ. Γενικά οι μεγαλύτεροι στην ηλικία υπάλληλοι έχουν δυσκολία στην αφομοίωση/κατανόηση των ΤΠΕ. Από την άλλη, όταν συντρέχουν οι συνθήκες, καταβάλλουν μεγαλύτερη προσπάθεια εκμάθησης λόγω του φόβου απόλυσης.
- Οι επικοινωνίες και οι εμπορικές συναλλαγές μέσω του Διαδικτύου θεωρούνται ανασφαλείς. Ο φόβος αυτός, ακόμα και αν δεν είναι δικαιολογημένος, επηρεάζει τους χρήστες ακόμα και αν είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση Η/Υ.

Κουλτούρα

Παρατηρείται μια υπερτίμηση του ανασταλτικού χαρακτήρα που ασκούν οι πολιτισμικοί παράγοντες. Οι ειδικοί / τεχνικοί θεωρούν ότι οι επιχειρηματίες γενικά «αγνοούν» τις δυνατότητες που τους προσφέρουν οι ΤΠΕ λόγω χαμηλής επιχειρηματικής ή γενικότερης κουλτούρας. Ίσως όμως στην πραγματικότητα ο ρόλος των πολιτισμικών αντιστάσεων και της επιχειρηματικής νοοτροπίας να είναι μικρότερος από ότι οι ειδικοί / τεχνικοί θεωρούν. Συχνά η «πολιτισμική αντίσταση» στις νέες τεχνολογίες βασίζεται σε απόλυτα ορθολογικές επιλογές στο δεδομένο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον των παραδοσιακών ΜΜΕ. Οπότε μόνο η μεταβολή των κριτηρίων και της καμπύλης κόστους – οφέλους μπορεί να μεταβάλει τις συμπεριφορές των ιδιοκτητών αυτών των ΜΜΕ.

Ασφαλώς όμως, η προηγούμενη παρατήρηση δεν ακυρώνει την ανασταλτική επίδραση πολιτισμικών παραγόντων όπως:

- Η άγνοια για τις δυνατότητες των ΤΠΕ
- Η πρότερη επιχειρηματική και εργασιακή κουλτούρα.

- Η δύναμη της αδράνειας ή της συνήθειας παλιών τρόπων δουλειάς.
- Η έλλειψη επαρκούς γνώσης της Αγγλικής, με την οποία γίνεται η επικοινωνία στο Διαδίκτυο.
- Εκτός από την αντίληψη για τα οφέλη και το κόστος των ΤΠΕ στο επίπεδο της επιχείρησης, σημαντική επίδραση έχουν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που επικρατούν για τον ρόλο και των τεχνολογιών αυτών.

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

Η διαδικασία διαβούλευσης συγκέντρωσε επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων, επιχειρηματίες και κρατικούς παράγοντες. Η κάθε ομάδα, καθώς και η κάθε ειδικότητα, έχει τη δική της ορολογία, τη δική της αντίληψη των προβλημάτων, τον δικό της κώδικα επικοινωνίας. Αρκετές φορές υπήρξε πρόβλημα επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών ομάδων ειδικών, μεταξύ των διαφορετικών «γλωσσών» που εκείνοι χρησιμοποιούν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στη διάρκεια της διαβούλευσης για τη μελέτη μας συνήθως λειτούργησαν ως κοινά πεδία συνεννόησης, ως κοινοί μετακώδικες, οι εξής:

- Η πολιτικότητα που χαρακτηρίζει και διατρέχει τις επιλογές, τον χαρακτήρα των διλημμάτων και τη δυσκολία των προβλημάτων.
- Η συνεπαγόμενη στρατηγική θεώρηση των ζητημάτων που τίθενται, γεγονός που γίνεται κατανοητό και μπορεί να προσανατολίσει τον προβληματισμό όλων των ιδιαίτερων ειδικεύσεων.
- Η Ιστορία και η ιστορικότητα των φαινομένων. Η δυνατότητα δηλαδή να καταφεύγουμε σε κοινές ιστορικές παραστάσεις που διευκολύνουν την επικοινωνία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

1. Το ουσιαστικότερο συμπέρασμα της διαδικασίας διαβούλευσης ήταν ότι ακόμα δεν έχει συνειδητοποιηθεί ότι η ΚτΠ είναι ένας πολύμορφος κοινωνικός μετασχηματισμός που βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη. Η ελληνική επιστημονική κοινότητα και οι πολιτικές ηγεσίες δεν έχουν ενστερνιστεί αυτή την αντίληψη και ως εκ τούτου δεν την έχουν εκπέμψει προς την κοινωνία και τους πολίτες.

Αμέσως παρακάτω παρατίθενται ορισμένες προτάσεις και (σε παρένθεση) οι πιθανοί αποδέκτες που θα μπορούσαν να τις αξιοποιήσουν.

Πρόταση 1: Η ανάπτυξη της ΚτΠ στην Ελλάδα χρειάζεται να πλαισιωθεί (α) από πολιτικές πρωτοβουλίες που να αναδείξουν τη σημασία και το βάθος του φαινομένου, (β) από τον σχεδιασμό κεντρικών ερευνητικών αξόνων και την εκπόνηση μεγάλων συντονισμένων ερευνητικών προγραμμάτων. Οι πιθανές πρωτοβουλίες και ο σχεδιασμός εξειδικεύονται αμέσως παρακάτω.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο, Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, ΥΠΕΣΔΔΑ, ΥΠΑΝ)

2. Οι πολιτικές πρωτοβουλίες θα πρέπει μεταξύ άλλων να συμπεριλάβουν:

Πρόταση 2: Καθιέρωση περιοδικών Επιτελικών Συσκέψεων υψηλού επιπέδου των κύριων πολιτικών – διοικητικών παραγόντων της ΚτΠ με αντίστοιχους διεθνείς παράγοντες ώστε να ενισχυθούν οι εθνικοί «αισθητήρες» για τις σημειούμενες στο εξωτερικό εξελίξεις.

(Πιθανοί αποδέκτες της πρότασης: όλοι οι αποδέκτες του κειμένου της μελέτης)

Πρόταση 3: Καθιέρωση περιοδικών Εθνικών Συσκέψεων της πολιτικής ηγεσίας για την ενημέρωσή της επί των εξελίξεων της ΚτΠ και του κοινωνικού μετασχηματισμού στην Ε.Ε. και τον κόσμο.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο, Γενική Γραμματεία του Υπουργικού Συμβουλίου)

Πρόταση 4: Συστηματική ενίσχυση του δημόσιου λόγου και αξιοποίηση των διαμορφωτών κοινής γνώμης για τη συνειδητοποίηση της ανάγκης ανάπτυξης της ΚτΠ. Πρωτοβουλίες για τη διαμόρφωση συναντίληψης των διαμορφωτών γνώμης στο χώρο της ΚτΠ.

(Αποδέκτες: ΥΠΕΘΟ, Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, «Κοινωνία της Πληροφορίας ΑΕ», ΝΕΤ, ΕΤ1)

3. Η ΚτΠ αντιμετωπίστηκε κυρίως ως τεχνολογικό γεγονός. Το πνεύμα αυτό χαρακτήρισε κυρίως την Ερευνητική Πολιτική της χώρας, η οποία διαπνέεται από τεχνολογικό ντετερμινισμό και σαφή υποτίμηση κατανόησης των εθνικών συνθηκών και παραμέτρων του μετασχηματισμού. Προϋπόθεση για την υπέρβαση αυτών των καθυστερήσεων είναι:

Πρόταση 5: Ο σχεδιασμός κεντρικών ερευνητικών αξόνων και η κατάστρωση μεγάλων ερευνητικών προγραμμάτων κοινωνιολογικού – ιστορικού χαρακτήρα, με θέμα π.χ. τη συγκριτική ανάλυση της εισαγωγής των ΤΠΕ σε άλλες χώρες και με τη συμμετοχή των ίδιων των κοινωνικών επιστημόνων. Για το σκοπό αυτό πρέπει να ενθαρρυνθούν διαδικασίες διαβούλευσης και διαλόγου μεταξύ των διαφορετικών κλάδων των κοινωνικών επιστημών (οικονομικά της τεχνολογίας, οικονομικά της ανάπτυξης, ιστορική κοινωνιολογία, συγκριτική πολιτική επιτήρηση).

(Αποδέκτες: Γ.Γ.Ε.Τ, ΥΠ.ΑΝ., Ε.Ι.Ε., ΕΚΚΕ, Δια-πανεπιστημιακά και δια-τμηματικά προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών των Α.Ε.Ι.)

Πρόταση 6: Με ανάλογες διαδικασίες πρέπει να ενισχυθεί η επικοινωνία και η αναζήτηση «κοινών κωδίκων» μεταξύ των τεχνολόγων, των επιχειρηματιών, των επαγγελματικών οργανώσεων, των συνδικάτων και των κοινωνικών επιστημόνων.

(Αποδέκτες: ΣΕΒ, ΓΣΕΕ, Α.Ε.Ι., Ερευνητικά Κέντρα, Επιμελητήρια)

Πρόταση 7: Στην πορεία αυτών των διεργασιών θα πρέπει να προωθηθεί εθελοντικά και να προκύψει ένας καταμερισμός προβλημάτων / ερωτημάτων, μια εξειδίκευση δραστηριοτήτων μεταξύ των Ερευνητικών Κέντρων, των Πανεπιστημιακών

Τμημάτων, των κάθε είδους ερευνητικών φορέων ή ερευνητικών δικτύων. Η Πολιτεία πρέπει να ενθαρρύνει αυτή την διαδικασία χωρίς να την επιβάλλει γραφειοκρατικά.

(Αποδέκτες: ΥΠ.Ε.Π.Θ., Γ.Γ.Ε.Τ., Α.Ε.Ι., ΕΚΚΕ, ΕΙΕ)

3. Ως συμβολή στον σχεδιασμό αυτόν προτείνουμε:

Πρόταση 8: Εγκατάσταση, οργάνωση και ενίσχυση σταθερού Διεπιστημονικού Ερευνητικού Δικτύου για την μελέτη των επιπτώσεων των ΤΠΕ στην Εργασία και την Απασχόληση.

(Αποδέκτες: Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, Υπ. Εργασίας / ΕΣΔΑ, ΕΣΗΕ, ΕΠΑ, ΕΚΚΕ, ΙΝΕ)

Πρόταση 9: Εγκατάσταση, οργάνωση και ενίσχυση σταθερού Διεπιστημονικού Ερευνητικού Δικτύου για την μελέτη των προβλημάτων, των μεθόδων διάδοσης και των επιπτώσεων των ΤΠΕ στις Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις.

(Αποδέκτες: Γ.Γ. Βιομηχανίας, ΥΠΑΝ, ΑΕΙ, ΣΕΒ/ ΙΟΒΕ)

Πρόταση 10: Ενίσχυση της έρευνας στα ζητήματα που αφορούν στον ρόλο που έχουν η οικογένεια, το «κοινωνικό κεφάλαιο», η κοινωνία πολιτών, η εκπαιδευτική διαδικασία στην πρόσληψη των ΤΠΕ και στην ανάπτυξη της ΚτΠ.

(Αποδέκτες: ΓΓΕΤ, Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, Υπ. Παιδείας, ΑΕΙ, ΕΚΚΕ, ΚΕΘΙ)

Πρόταση 11: Οργάνωση, συντονισμός και ενίσχυση των ερευνών που εξετάζουν την επίπτωση των ΤΠΕ στη θέση της γυναίκας στην παραγωγή, στην απασχόληση, στην κοινωνία και την οικογένεια.

(Αποδέκτες: ΓΓ. Ισότητα, ΚΕΘΙ, ΑΕΙ, ΕΚΚΕ, ΙΝΕ)

Πρόταση 12: Εγκατάσταση, οργάνωση και ενίσχυση σταθερού Διεπιστημονικού Ερευνητικού Δικτύου για την μελέτη των ζητημάτων προσαρμογής της Δημόσιας Διοίκησης και των ΟΤΑ στην ΚτΠ και στις μορφές ηλεκτρονικής κυβέρνησης. Επιλογή ολιγάριθμων Δήμων για την πιλοτική μελέτη των επιπτώσεων των ΤΠΕ στη σχέση

Διοίκησης – πολίτη. Εκπόνηση ειδικής έρευνας για τις αποτυχημένες δράσεις των Ε.Π. εισαγωγής τεχνολογιών Πληροφορικής στη Διοίκηση.

(Αποδέκτες: Παρατηρητήριο Κοινωνίας της Πληροφορίας, ΥΠ.ΕΘ.Ο., ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

4. Κατά τη διαδικασία διαβούλευσης προέκυψαν χρήσιμες υποδείξεις για τις δημόσιες πολιτικές στο συγκεκριμένο χώρο. Αναλυτικότερα:

Πρόταση 13: Το Κράτος έχει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της ΚτΠ. Η συμβολή του δεν είναι «ρυθμιστικού» μόνο χαρακτήρα, αλλά στρατηγικού, επενδυτικού και διευθυντικού. Οι δυνάμεις της Αγοράς στην Ελλάδα είναι ακόμα ισχνές για να ανταποκριθούν στις πολυεπίπεδες απαιτήσεις της ΚτΠ. Η στρατηγική του Κράτους θα βοηθηθεί αν πάρει υπ' όψη το «ιστορικό παράδειγμα» με το οποίο η Ελλάδα ενσωματώνει το εκάστοτε εκσυγχρονιστικό κύμα: ετοιμότητα εισαγωγής των «εύκολων» στοιχείων του εκσυγχρονισμού – καθυστέρηση ή αδυναμία υιοθέτησης των «δύσκολων». Με βάση αυτό το σχήμα, οι διαμορφωτές των σχετικών δημόσιων πολιτικών για την ΚτΠ μπορούν ίσως να διευκολυνθούν αν κρατήσουν διακριτή την έννοια της διάχυσης του μετασχηματισμού από εκείνη της εμβάθυνσής του. Στην πρώτη περίπτωση η κρατική παρέμβαση επιταχύνει διαδικασίες που ήδη έχουν δρομολογήσει η Αγορά και η ιδιωτική κατανάλωση. Στην δεύτερη περίπτωση, η κρατική παρέμβαση πρέπει να βρει τρόπους συγκέντρωσης δυνάμεων, πόρων και θεσμών που θα διεκπεραιώσουν διαδικασίες που η Αγορά και οι ιδιώτες από μόνοι τους δεν μπορούν να αναλάβουν. Η πρότασή μας συνίσταται στον καλύτερο, πιο «σφιχτό» συντονισμό και την εναρμόνιση των υπηρεσιών του Δημοσίου που είναι αρμόδιες για θέματα ΚτΠ και κυρίως στη διαμόρφωση εκ μέρους τους μιας μεσοπρόθεσμης και μακροπρόθεσμης κοινής στρατηγικής για το ρόλο του Κράτους σε σχέση με την ΚτΠ. Η κοινή στρατηγική θα πρέπει να απαντά τόσο στο ανωτέρω πρόβλημα της διάδοσης/διάχυσης των ΤΠΕ όσο και στο πρόβλημα της εμβάθυνσης.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο., Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, ΥΠ.ΑΝ., «Κοινωνία της Πληροφορίας ΑΕ». Παρατηρητήριο Κοινωνίας της Πληροφορίας)

Πρόταση 14: Η *πρόσβαση στα δίκτυα* πρέπει να αντιμετωπιστεί σαν το νέο δημόσιο αγαθό και το νέο κοινωνικό δικαίωμα που αντιστοιχεί στην ΚτΠ. Η δικτύωση της χώρας και των περιφερειών δεν είναι μόνο οικονομικό ζήτημα που κρίνεται με όρους

αποτελεσματικότητας, αλλά κοινωνικο – πολιτικό που καθορίζεται από επιλογές δικαιοσύνης και ισότητας. Η ανάπτυξη των Δικτύων μπορεί να προηγείται της συνειδητοποίησης της ανάγκης τους από τις περιφέρειες και τις τοπικές κοινωνίες. Από ένα σημείο όμως και ύστερα αρχίζει να λειτουργεί ένα φαινόμενο «μιμητισμού» που πολλαπλασιάζει απότομα τη ζήτηση. Οι πολιτικές επιλογές που θα γίνουν για την τεχνολογία και τη γεωγραφία των Δικτύων πρέπει να έχουν υπ' όψη την ιστορική αυτή εμπειρία.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο., ΥΠ.ΑΝ., «Κοινωνία της Πληροφορίας ΑΕ», Παρατηρητήριο Κοινωνίας της Πληροφορίας)

Πρόταση 15: Οι επιχειρήσεις Πληροφορικής βρίσκονται σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι: μπορούν να αναπτυχθούν ακόμα πιο δυναμικά ή να προσαρμοστούν στο συντηρητισμό άλλων πιο παραδοσιακών κλάδων της οικονομίας. Το Κράτος πρέπει να αποφύγει την επανάληψη του φαινομένου των «κρατικοδίαιτων επιχειρήσεων» της βιομηχανικής περιόδου, χωρίς όμως να τις αφήσει στην τύχη τους. Η δημόσια πολιτική πρέπει να βρει την λεπτή ισορροπία που θα απορρίπτει τόσο την πολιτική «εθνικών πρωταθλητών», όσο και την πολιτική «λευκών επιταγών» προς τις επιχειρήσεις.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο., Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, ΥΠ.ΑΝ., «Κοινωνία της Πληροφορίας ΑΕ», Παρατηρητήριο Κοινωνίας της Πληροφορίας)

Πρόταση 16: Χρειάζεται να ενεργοποιηθούν διαδικασίες και δυνάμεις ικανές να επεξεργαστούν μια εθνική στρατηγική «τεχνολογικού αλφαριθμητισμού» με ορίζοντα την καθολική κατάρτιση. Οι διαμορφωτές των σχετικών επιμέρους πολιτικών πρέπει να εξετάζουν προσεκτικά τους δυνατούς συνδυασμούς καθολικών και επιλεκτικών μέτρων ώστε να αξιοποιείται η δυναμική της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτό αφορά κυρίως το εκπαιδευτικό σύστημα.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΠ.Θ., Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Ο.Α.Ε.Δ., ΥΠ.ΕΘ.Ο.)

Πρόταση 17: Δεδομένου ότι η ελληνική οικογένεια «επενδύει» πρόθυμα για «το μέλλον του παιδιού» θα πρέπει να επισημανθούν και να γνωστοποιηθούν όλες οι

θεσμικές – διοικητικές διατάξεις που καθιερώνουν την γνώση των Η/Υ ως προϋπόθεση για θέσεις εργασίας και επαγγελματική ανέλιξη. Όπως επίσης και η συσχέτιση της εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας στα Σχολεία με την χρήση Η/Υ.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΠ.Θ., Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων)

5. Η ΚτΠ δεν μπορεί να προωθηθεί μόνο από το Κράτος και την Αγορά. Χρειάζεται να κινηθεί η κοινωνία των πολιτών. Χρειάζεται να αναπτυχθεί «η ΚτΠ από τα κάτω»

Στο πλαίσιο αυτό χρειάζονται τα έξης:

Πρόταση 18: Τολμηρή περιφερειακή / τοπική αποκέντρωση των προγραμμάτων και των έργων Πληροφορικής. Το μοντέλο που πρέπει πρωτίστως να επιδιώκεται είναι: Εθνικά «στάνταρτ» (τυποποιημένα κριτήρια) και περιφερειακή / τοπική εκτέλεση.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο, Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α, Περιφέρειες, Νομαρχίες)

Πρόταση 19: Αναζήτηση και ενθάρρυνση των τοπικών «ηγετών», των τοπικών «ειδικών» που κινούνται από μεράκι. Ενθάρρυνση των τοπικών μορφών «ερασιτεχνισμού» και αυτό – οργάνωσης. Αναζήτηση μορφών συνεργασίας τους (εθελοντικής ή χαμηλά αμοιβόμενης συνεργασίας) με τους τοπικούς θεσμούς (π.χ. σχολεία).

(Αποδέκτες: ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, Επιμελητήρια, ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α, Περιφέρειες, Νομαρχίες, ΟΤΑ)

Πρόταση 20: Συστηματική προσπάθεια ενίσχυσης της «ψηφιακής αυτο – οργάνωσης» των τοπικών κοινωνιών και των επαγγελματικών χώρων. Ενθάρρυνση της δημιουργίας Ηλεκτρονικών/Ψηφιακών Συνεταιρισμών, οι οποίοι εμπνεόμενοι από «τοπικούς ηγέτες» θα αναλάβουν την ηλεκτρονική αυτο – οργάνωση του επαγγελματικού τους χώρου.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο, Ειδ. Γραμματεία ΚτΠ, ΥΠ.ΑΝ., Επιμελητήρια, ΥΠΕΣΔΔΑ, Περιφέρειες, Νομαρχίες)

Πρόταση 21: Καθιέρωση Περιφερειακών Συσκέψεων των Επαγγελματιών Επιμελητηρίων για την ενημέρωση των εξελίξεων της ΚτΠ και την παρακολούθηση των εξελίξεων ανά Περιφέρεια.

(Αποδέκτες: ΥΠ.ΕΘ.Ο, Γενικές Γραμματείες Περιφερειών)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Bannon L., Conceptualising "the Information Society", *Economic and Social Review*, v.28, n.3, 1997

Bell D., *The Coming of Post- Industrial Society*, Basic Books, NY, 1960 / 1976.

Berger Suzanne, Dore R. (eds), *Nationalo Diversity and Global capitalism*, Ithaca, New York 1996

Bordiga E., Sullivan J.L., Oxerndine A., et. al., Civic Culture Meets the Digital Divide: the Role of Community Electronic Networks, *Journal of Social Issues*, v.58, n.1, 2002.

Bullinger H.M., Ziegler J., Bauer W., *Intuitive Human – Computer Interaction: Toward a User – friendly Information Society*, *International Journal of Human – Computer Interaction*, v.14, n.1, 2002.

Campbell D., Can the Digital Divide be Contained? *International Labour Review*, v.140, n.2, 2001

Carnoy M., *Sustaining Flexibility: Work, Family and Community in the Information Age*, Harvard U.P., Cambridge MA, 2000

Castells M., *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publishers, Oxford U.P., 1996.

Castells M., *The Power of Identity*, Blackwell Publishers, Oxford U.P., 1997.

Castells M., *End of Millennium*, Blackwell Publishers, Oxford U.P., 1998.

Corrochert N., Ordanini A., *Measuring the Digital Divide: a Framework for the Analysis of Cross – country differences*, *Journal of Information Technology*, v.17, n.1, 2002.

Dabinett G., *EU Mainstreaming of the Information Society in Regional Development Policy*, *Regional Studies*, v.35, n.2, 2001.

Dordick H., Wang Georgette. *The Information Society. A Retrospective View*, SAGE, London 1993

Dosi D, et al (eds), *Technical Change and Ecocomic Theory*, Pinter, London 1988.

Drucker P., *The Next Society*, *The Economist*, 3 – 9.11.2001

Dutton W., *Society on Line: Information Politics and the Digital Age*, Oxford U.P., Oxford 1999.

Featherstone J.M. (ed), *Global Culture*, SAGE, London 1990.

Freeman Ch., Soete L., *Απασχόληση για όλους ή μαζική ανεργία*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

Garnham N., *Information Society Theory as Ideology: A critique*, *Society and Leisure*, v.21, n.1, 1998.

Goodwin I, Spittle S., *The European Union and the Information Society: Discourses, Power and Policy*, *New Media & Society*, V.4, N.2, 2002

Harvey D., *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford UK 1989.

Held D., McGrew A., *The Global Transformations Reader*, Polity Press, CambridgeUK, 2000

High Level Experts Group on the Information Society, *The European Information Society*, Report to European Commission 1997.

Keskinen A., *Future Democracy in the Information Society*, *Futures*, v.33, n.3-4, 2001

Kim M.C., Kim J.K., *Digital Divide: Conceptual Discussions and Prospects*, *Human Society and the Internet*, Proceedings 2001

Liikanen Erkki, *eEurope: An Information Society for All*, EC Presidents and Prime Ministers, v.9, n.2, 2000.

Mingione E., *Fragmented Societies*, Blackwell, Oxford, 1991.

Μπάρμπερ Μπ., *Ο κόσμος των κόντρα Mac στους Τζιχάντ*, Καστανιώτης, Αθήνα 1998

Touraine A., *Le socie'te' post – industrielle*, Denoel, Paris, 1969

Touraine A., *Critique della modernite'*, Fayard, Paris 1992

Tsoukas H., *The Tyranny of Light: the Temptations and the Paradoxies of the Information Society*, *Futures*, v.29, n.9, 1997.

Turkle Sherry, *Life on the Screen: Identity in the Age of Internet*, Simon & Schuster, Cambridge UK

United Nations Development Program, Globalization with a Human Face, NY, United Nations, 1999

Webster F., Theories of Information Society, Routledge, London 1995

Βούλγαρης Γ., Λαμπρίδη Β, Η Ελλάδα και η Κοινωνία της Πληροφορίας. Ιδιομορφίες και στρατηγικές επιλογές, *Σύγχρονα Θέματα*, τχ.78 - 79, Ιούλιος - Δεκέμβριος 2001.

Γουσίου Λ., Καρούνος Θ., Ερευνα για τη διείσδυση του Internet σε δείγμα 1800 μικρομεσαίων επιχειρήσεων στη χώρα.